Cristiaan Salomon Duitsch
Bevestiging Preek te Mijdr

LEER-REDEN
OVER
ZACH. VIII: 23.

UITGESPROKEN, IN DE GEREFORMEERDE KERKE
Te MYDREGT
Op den 7den September 1777.

DOOR

WILH. VAN DER SOUW, Henr. & Eliæ fi.

Prædikant, in de Gereformeerde Gemeinte J. C. van
Nieuwer Amſtel:

Ter gelegenheid, van de Bevestiging en Inſegening,

VAN DEN WEL-EERW. HEER

CHRISTIAEN SALOMO DUYTSCH;
Eertyds
JOODSCHE RABBY:

Dog door den h. Doop en belydenis, geworden een
Lidmaat der Gereformeerde Kerke van

JESUS CHRISTUS den *Gekruisten*.

En daar op door de Wel Eerw. Claſsis van Schieland, beproeft
en aangeſtelt, tot Candidatus van Christus Heiligen en
Openbaren Dienst, en in dit jaar, wettig geroepen tot
Herder en Leeraer van de Gemeinte J. C. tot Mydrecht:
Na Approbatie van de Ed. Mog. Heeren Staten 's
Lands van Utrecht, en die van dat Capittel, gelyk
na Confirmatie en Examen, van en door de
Wel-Eerw. Claſsis van Utrecht.

TE AMSTELDAM,
By D. SWART en I. SCHOLTEN, Boekverkoopers
op den hoek van de Cingel en Oude Lelyſtraat, 1778.

MET

APPROBATIE

Van den Wel-Eerwaarde Classis van Amstel-dam, den 13 *January* 1778.

De Autheur erkent geene Exemplaaren voor Egt, dan die door zyn eigen hand onderteekent zyn.

Veele drukfouten zyn tegen myne verwachting in geslopen, waarvan de meeste zinstorende op de laaste pag. te vinden zyn, en ook nog deeze navolgende

Pag. 60	reg. 10	staat	*ik* eens te veel'		
— 69	— 6	—	*besesaffende*,	lees	*bestraffende*
— 74	— 27	—	*broeders*,	—	*broeder*
— 75	— 4	—	*van onder liede*,	—	*liefde*
— 77	— 2	—	*kranken*,	—	*Uw*

AEN DEN

GODVRUGTIGEN

EN

WELDENKENDEN

LESER.

Diend, dat dese Leerreden, wel *sakelyk*, maar *niet woordelyk* so is *uitgesproken*, als deselve hier in het *ligt komt*: dewyl ik op het verzoek van mynen geliefden Broeder, de kortheid seer behertigt heb; dat van wegen de kortere dagen, en een byzondere omstandigheid, die aldaar by de Bevestiginge plaats heeft, en welke de tyd nog meer verlengde, noodzakelyk was; behalven dat my dit, al heb ik het geschrevene onder myne oogen, onmogelyk is.

De Reden, waarom deze Prædicatie het ligt siet, is niet so seer, om dat ik daar toe door veele, God en de suivere waarheyd lievende, uit verscheiden gemeenten verzogt ben; want offschoon ik die, van myne jeugd af en nog in het goede soek te behagen, so soude hun verzoek vrugteloos geweest syn, gelyk in vorige Tyden, by voorbeeld ter gelegentheid van de oprigtinge van het Diakonie Huys ter dezer plaatse &c.

Maar; om dat ik oordeelde, dat dit so

gansch seldsaam en opmerkenswaerdig geval, wel mogte vereeuwigt worden; synde 't zedert honderd jaaren (soo veel ons bekent is) in die omstandigheden niet gebeurt (*): met dit uitsigt! op dat God, in dit en 't volgend geslagt mogt verheerlykt worden; van dat volk dat hier geen grooter vreugd kend, als daar in besig te syn, en andere daar toe ten spoore te verstrekken; offschoon sy hier om van de Michals gesmaed wierden.

Met veele vrymoedigheid betuyge ik dan, dat ik met het uitgeven van dese Prædicatie, geen eere uit menschen bedoele; want behalven, dat ik daartoe al te oudt ben geworden, en in myne laatste jaaren, enigsins geoeffent ben, om my te vergenoegen, als ik de HEERE mag behagen, en meer barmhertigheyd verkrygen om getrouw te syn, in dese boose en bedenkelyke Tyden; ook aen het geslagte der Opregten, daar onder al veele gevonden worden, die hunnen weg bederven, ook met de Wereld natehoereeren, en so sy door de suinigheyd en vlyd hunner Ouders, wat meer vermogen verkregen hebben, de Aensienelyke door Ge-

(*) 1677. is, Fredericus Ragstat a weile Joodsche Rabby te Kleef, aldaar door den Doop, Christus Kerke ingelyft, en na 2 jaaren te Groningen gestudeert te hebben, in de Gemeente J. C., te Offenisse, onder het Clasis van Suidbeveland Prædicant geworden; gelyk uit zyn Werkje Noachs Prophetie Gen. IX: 27. blykt, en dan nog uitgegeven heeft, de Heerlykheid J. C. en nog 3 Prædicatien te Amsteld. gedaan 1682, daer syn Beelt voor staat.

Geboorte of Burgerlyke Regeringe, die in Statie kleederen moeten uitsteken, sig gelyk maken, en deselve als noodsaeken, om door een vreemde en mismakende kledinge, sig van het gemeen te onderschei-den; en dat tot smerte, van Ouders, uit wiens handen sy syn, die liever sagen, dat sy sig met hairen sakken kleededen en nederzaten in de assche!

Ook ben ik my selfs wel bewust, dat ik geen bysondere gaven besitte; om, in dese so hoog geroemde verligte Eeuwe, die met enige waerschynelykheid te verwagten; en bysonder door het uitgeven van dese Een-voudige Prædicatie, gedaan ter bevestiginge van Een, by veele so veragt, hoewel by my, al enige jaaren, nevens andere in de liefde geagt; waerom ik ook, door de Voorsienigheid Gods geroepen zynde, tot zyn Wel-Eerw^s. Bevestiginge, (gelyk voor enige jaren tot insegeninge van syn Huwelyk) met ter syden stellinge van Eer of smaet, de vrymoedigheid gebruyke, om deze Prædicatie door den druk gemeen te maken.

ô HEERE! gebruyk deze Opmerkenswaerdige gebeurtenisse, en het slyk van dese Prædicatie, als een heerlyk middel, tot vernederinge van hen, die op Paarden ryden; en wek uw Volk door uwen Geest op, om sonder vertragen by uw aentehouden, om de bekeeringe van de Geliefde Kinderen Gods, en van Abraham na den Vleesche! ja sterk

de lieve Vrienden, van mynen Nieuwen Broeder welke de ſchade, ſmerte en ſmaat van andere hem aangedaan ſo dubbel vergoed hebben; En dat ſy in den gebede mogten blyve ſtaen, dat gy HEERE, nu in het vervolg, meer in kragt *met hem mogt zyn*, op dat in plaetſe, dat ſy in hunne verwagtinge van hem ſouden beſchaamt worden, ſo lang ſy leven en allengskens op hooger toonen mogten ſingen „ *Van den Heere is dit geſchiet,* „ *en 't is wonder in onſe oogen!* ja God der „ Liefde! gy hebt dezen onzen arbeid der „ liefde, hier al duyſend voud vergolden!

So doe de HEERE en ſo doe hy daer toe! Amen!

Uw Geringe dog Welmenende Broeder in den HEERE Jeſus Christus, door de Jooden gekruyst, ons Hoofd en Kroone!

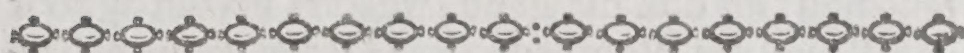
WILH. VAN DER SOUW,

V. D. M. in de Gemeente J. C. van Nieuwer Amſtel.

Amſtelveen 26 *Sept.* 1777.

LEER-

LEER-REDE
TER BEVESTIGING,
VAN DEN WEL-EERWAERDEN HEER
CHRISTIAAN SALOMO DUYTSCH:
IN DE GEMEINTE J. C. TE MYDRECHT
Den Zevende September 1777.

TEXT, *ZACHARIA* VIII: 23.

Alſoo ſeit de HEERE der heyrſcharen, 't ſal in die dagen geſchieden; dat tien mannen uyt allerley tongen der Heydenen, grypen ſullen, ja de ſlippe grypen ſullen, van eenen Joodſchen man: ſeggende, wy ſullen met ulieden gaen: want wy hebben gehoort, dat Godt met ulieden is.

VOORAFSPRAEK.

Pſalm CXVIII: 24, 25, 26. *Dit is de dag [dien] de HEERE gemaakt heeft; laat ons op denſelven ons verheugen ende verblydt ſyn. Och HEERE, geeft nu Heil! Och HEERE geeft nu Voorſpoet! Gezegent zy hy, die daer komt in den Name des HEEREN. Wy zegenen ulieden uit het huys des HEEREN.*

Dus ſpooren de Regtveerdige, (in wiens Tenten een ſtemme des gejuychs en des Heyls, over een groote verloſſinge volg. vs. 15. reets geweest was) Nu in den Tempel, openbaer elkanderen op, om ſig dat heyl, gelovig toetepaſſen, tot eene onuitſprekelyke heerlyke vreugde. vs. 24.

Terwyl nu de Reye ſig verheugt met bevinge, bidden ſy ook voor andere, die dat heyl wel verkondigt was, dog die hunne harten door ongelove tot nog toe, geſlooten hadden, en zig in dat heyl, door den grooten Verloſſer op dezen dagh aangebragt, niet wilden of konden verheugen. vs. 25.

Onder dit ſamenſtemmend bidden; komt de Groote Koning, makende hunne Brandoffers tot aſſche; ſo dat zy hem op het hartelykſte verwellekomen, en ook die gene, welkers herten hy door den ſleutel des Woords en des Geestes geopent hadde; hen in des HEEREN Naam verzekerende, van den Zegen des Heeren Huyſes, en van het heilige van ſyn Paleys. vs. 25.

Waarde Toehoorders, en byſonder gylieden *die tot dit Huis des HEEREN* behoort, ja allerbyzonderst gy ſyne *Gunstgenoten*; hoort gy hier de gelovige des O. T. by vooruitzigt, die des N. T. ſo opwekken, op dien dag, wanneer de Steen door de Bouwlieden verworpen, geworden is tot een Hoofd des hoeks volg. vs. 22. (dat is door ſyne opſtandinge) die dagh des HEERE N, de eerſte der weeke; die dag, dien de HEERE gemaekt, dat is ingeſtelt (gelyk hy Marc. 2: 27. van de Sabbath getuigt) ja verheerlykt heeft, (gelyk 1 Sam. 12: 6. gezegt word, dat de HEERE, Moſes en Aaron gemaekt heeft); wat hebt gy lieden op deſen *Plegtigen Dag des HEEREN*, nu gy ſo klaar ziet, dat de Groote Koning leeft en ſyne knegten tot uwlieden ſend, om door dezelve dat groote Heyl door hem verworven, aentebieden; ja ſo gy gelooft uw daar van te verzekeren; overvloedige ſtoffe om uw ſelve en andere tot een Godverheerlykende blytſchap aanteſporen; maar ook niet minder, om in dit Bedehuys hem ernſtig te ſmeeken, dat de groote Koning van nu af aen en vervolgens, tot uwlieden mag komen, om veeler toegeſloten har-

harten te openen, en daer hy door 't geloov woning in gemaekt heeft, die met ſyn Heyl te vervullen, ja daer toe den Nieuwen Verkondiger van Jeſus opſtandinge, rykelyk met allerley genade mag zegenen, op dat gy lieden met en door hem moogt gezegend worden!

Begeerd en verwagt gy nu ook van my, die tot de Inſegening van uwen Gewensten Leeraar geroepen ben, dat ik uw door het voorſtellen van dat groote Heyl opwekke, tot een Godverheerlykende blytſchap; gy verwagt ook, dat ik voor uw bidde; dat de Heere het ſynen Nieuwen knegt van deſen dag af, wel doe gelukken! Deze ſware dog Heerlyke Pligt, wil ik (onder opſien tot den Geest des gebeds) my niet onttrekken; intusſchen van uw begeerende, dat gy ook zult met my te ſamen ſtemmen, dat de Magtige Jacobs, de jeugd van ſynen Ouden knegt, vernieuwe als eenes Arends &c.

I N L E I D I N G E.

Maar Ruth ſeide, en valt my niet tegen, dat ik u ſoude verlaten, om van achter u wedertekeeren: want waer gy ſult henen gaen, ſal ik ook henen gaen, ende waer gy ſult vernagten, ſal ik vernagten; uw volk (is) myn volk, en uwe Godt (is) myn Godt, dus leſen wy in het boek, dat na haar de naam draagt Ruth 1: 16. merk op, tot verſtand van deſe woorden; dat de Godvrugtige Joodſche Weduwe Naomi, deze hare Moabitisſche Schoondogter, voor de derde reyze had afgeraden, om met haar na het Land Israëls te gaen, maer geraeden, om tot haar Volk en afgoden wedertekeeren; gelyk haar andere Schoondogter Orpa, die ſy dit ook tot twee maal had voorgeſtelt, reets gedaen had.

Denkt niet Toehoorders, of deze verſtandige en

Godvreesende Vrouw, hier in onverschillig was, en geen lust had om Jodengenoten te maken, nog ontferminge had met Afgodissche en van God vervreemde Heydenen; het tegendeel moeten wy van deselve denken: maar so sprak sy met een heilige list, willende dat Ruth de kosten wel mogt overrekenen, op dat sy naderhand, van deze keuse geen berouw mogt hebben; ook om haar te beproeven, of sy in het gaen, na het land Israëls, ook vleeschelyke oogmerken had; ja om haar harte uittehalen, en gelegentheid te geven dat de verborgene dingen hares harte, voor haar openbaer wierden: gelyk dit een gezegende uitwerkinge had; want hoe meer Naomi, haar als 't ware van dese haar Schoondogter sogt los te maken, kleefde sy deselve des te meer aen; synde het hare ziele tot bittere smerte, dat hare Schoonmoeder hier in so onverschillig scheen; ja sy betuygt plegtig, dat als Naomi haar niet belette, zy tot der dood toe, haar volgen, en nooit wederkeeren zou, hoe gering ook haar Woonplaatze, en hoe sober na den vleesche haar deel mogt syn; bevestigende dit met een Duuren Eed by Jehova den Enigen Godt van Israël, gelyk uit vs. 17 blykt: ja zy verklaart in onze Woorden, dat de bron van deze so teder aenklevende liefde aan hare Schoonmoeder, een Geestelyke en Godverheerlykende was, zeggende *uw volk*, dat is, het geestelyk Israël, dat so bestond als Naomi, *zal myn volk syn*, (gelyk men het kan aanvullen so wel als met *is*, gelyk onze overzetters gedaan hebben) daar sal ik my uitwendig en inwendig mede vereenigen, met dat volk wil ik liever qualyk gehandeld worden, als langer de genietinge der sonde te hebben. Of wilt gy het met *is* aenvullen; dan zal sy uit de gevoelige liefde tot hare Schoonmoeder, betuygt hebben, dat, ofschoon dat volk haar onbekent was van aengezigte,

te, ſy reets enerley harte en enerley weg met het ſelve had; en offchoon ſy door openbare gemeenſchap in den Godsdienst, nog niet uitwendig, evenwel inwendig met dat volk vereenigt was.

En op dat 'er geen twyffel in Naomi's herte meer mogt overblyven, voegt zy daar by, *uw God zal myn Godt zyn.* Als ik my met u en uw volk vereenige, is dit myn oogmerk, om met uw den Driënigen God tot myn Verbonds-God te ſoeken; op dat ik hem tot myn Euwigen enigen en algenoegſaem deel verkryge,-dat ſal myn verlies van volk, Vaders huys, en goed, duyſendvoud vergoeden.

Of wild gy met onze Overzetters, lezen, *hy is* myn God, dan geeft ſy uit de volheid des harten, te kennen, dat het onderwys van haren Joodſchen man, gelyk ook van hare Schoonmoeder, ſo aen hare ziele gezegend was, dat ſy reets door de bewerkinge des Geestes, met den Soone Gods, die enige Goël of Verloſſer, tot den Vader gekomen was, hem aengenomen, en zig aan hem vrywillig en onbepaald had overgegeven. Immers dat ſy van deze dingen kennis had, blykt onſes bedunkens, om dat ſy in deze betuiginge, het eerſte woord GOD in het *meervoud*, en het tweede in 't *enkelvoud* gebruykt; althans Boas getuygt van haar Cap 2: 12. dat ſy onder de vleugelen van den God Israëls, had toevlugt genomen.

Maar wat was de grond van deze groote en vrymoedige betuigenis? ik antw.

I. met Joh. in zyn 1 br. Cap 5: 10. die gelooft, heeft het getuigenis in hem zelfs.

II. de liefde tot Naomi en desſelfs geestelyke Broeders. Wy weeten dat wy uit den dood in het leven overgegaen ſyn, dewyl wy de broeders liefhebben 1 Joh. 3: 14. Die had zy lief, om dat zy in deſelve, Gods natuur en beeld beſchouwde: waerom ſy de liefde tot Gods Volk, mogelyk eerst betuygt te be-

zitten, vermits ſy daar de klaarſte bewustheid van had, en daar uit hare vrymoedigheyd geboren wierd, om ook te verklaren, hun God is myn Godt.

Het is, dunkt my, Waarde Toehoorders! blykbaar, dat het oogmerk des H. Geest in de beſchryvinge van deze gebeurtenis, ook voornamentlyk is geweest, om te leren, dat de Meſſias, wel Abrahams Saad, evenwel ten aenzien van ſyn moederlyke Voorouders, uit Heydenen ſyn oorſpronk ſoude hebben, want Cap. 4:17. word uitdrukkelyk gemeld, dat deſe Heydenſche Ruth, door het Huwelyk met Boas den Bethlemiter, de Grootmoeder van David is geworden, en dus Christus uit haar geſprooten: ja wat dunkt ulieden, zoude deze gebeurtenis, niet als een Voorſchetſe mogen aengemerkt worden, dat hy, die uit Joodſche en Heydenſche Ouders geſproten, en wien in de ſchriften ten des N. T. niet alleen een Joodſche, maar ook een Heydenſche Naam gegeve word, een Saligmaker ſoude ſyn, niet alleen, hoewel eerst van Joden, maar ook van Heydenen? die ook toevlugt zouden nemen onder de ſchaduwen ſyner vleugelen, en door Joodſche Elimelegs Soonen, ja door hem die de Regte Elimeleg zelfs is, dien *God die Koning is*, gelyk dit die naem betekent; onderwezen ſoude worden.

Althans dit is het groote Stuk, dat de HEERE door den Propheet Zacharia in onſen Text duidelyk voorſegt; want na dat hy vs. 22. verklaart had, dat de Heydenen den God van het Joodſche volk, voor hunnen Godt erkennen en ſoeken ſouden, getuygt hy nu in onze Woorden, dat ſy dat volk ook voor hun volk ſouden houden, en daar by ſig voegen, om dat God met hen was Ja die als Naomi, deſelve als ontvlugten wilden, grypen, ja by de ſlippe grypen ſouden, zeggende, wy ſullen &c.

I. Om

I Om den ſamenhang van onſe Textwoorden, niet verder aantetonen, als tot nader verſtand derſelver nodig is: merken wy aen, dat de HEERE vs. 18 en 19. nu direct antwoord, op de vrage die de afgeſondene Cap. 7: 1 - 3. aen de Priesteren te Jeruſalem, en dus aen den HEERE hadden voorgeſtelt: namentlyk, of ſy nu voortaen, (terwyl Stad en Tempel herbouwt wierd) die Vastendagen, welke ten tyde der Babyloniſche gevangenisſe waren ingeſtelt en geviert, onderhouden moesten? welk antwoord behelst een bemoediging voor de opregte, dat deze Treurdagen, in vrolyke Feestdagen ſouden verandert worden, als ſy *maar de Waarheid en den Vreede liefhadden*: dat is, de waarheid in liefde betragteden, of (dat wy in bedenkinge geven) den Toekomende Mesſias die de God Amen Jeſ. 65: 16. ja de waarheid zelfs is Joh. 14: 6. en die tot deſen Tempel komen ſoude, om denſelven met ſyne heerlykheyd te vervullen, in gelove en liefde met verlangen te gemoet ſagen, en aankleefden, en door hem Vreede met Godt maakten; of die reets gemaekt, door een heiligen Wandel bewaarden; en daer toe ook den Vreede met allen, en dus ook met de Heydenen najaagden. Heb. 12: 14.

II Dit in het gemeen voorgeſtelt hebbende, verklaert nu de HEERE, waer over die groote vreugde ſoude bedreven worden, namentlyk over den grooten toevloed der Heydenen.

A. die volg. vs. 20, 21 en 22. ſig tot den HEERE ſouden vervoegen, om genade by God te ſoeken.

B. Hoe dat zy ſig ook met het Egte Volk Israëls ſouden verenigen en een Volk uitmaken; ja dat Israël het werktuyg ſoude ſyn, tot de bekeringe dezer Heydenen: vs. 23.

C. het

C. het welk ook byzonder tot Troost van het Overblyffel diende. want waren 'er so weinig uit de Assyrische en Babylonissche gevangenis wedergekeert, zo dat Israël een klein kuddeken was; die schade, soude door een grote toevloed der Heydenen vergoed worden.

Terwyl ik nu Waarde Toehoorders, op den dagh van heden, door de aanbiddelyke Voorsienigheid Gods, geroepen worde, om eenen Joodschen Man, tot een verkondiger van den gekruycigden Christus als de enige Weg ten leven, onder uw. die van vorige afkomst, Sondaers uit de Heydenen syt, intesegenen: kwam my deze Text niet ongepast voor, sullende my ook bequame stoffe opleveren, om so het werk, het welk hy onder uwlieden te verrigten heeft, als ook uw Pligt omtrent hem te betragten, aftesschetzen. Met die Zegebede, dat de HEERE deze dierbare belofte, van nu aen onder ulieden, ja en Amen make! tot aanvankelyke toebrenginge van veele onder ulieden, als tot meerder vorderinge van de toegebragte op den Weg des levens!

Om met order voorttegaen sullen wy

I Deze Heerlyke Voorzegging verklaren.

II De vervulling aentonen.

I A. In de Voorzegging vinden wy het Voorberigt van den Propheet, die duydelyk erinnert, dat het niet syn, maar des Heeren Woord is. *Alsō seyd de HEERE (der) Heyrscharen.*

א. De Propheet benoemt den Spreeker met den Naam

a. *Jehovah* in den Grondtext. Dese is syn Gedenk Naam, welke aen geen schepsel kan of mag gegeven worden, volgens syn eigen getuigenis Hos. 12: 6. en Jes. 42: 8. Trouwens, dewyl die van het Hebreeuwsch *havah* afstamt, dat *syn* betekent,

I A. א. a. kent, drukt God door deze Naam uit, dat hy is de *Opper-Wesenaer*, die alleen in den Hoogst volmaekften fin, kan gezegt worden *te fyn*; en dus brengt ons deze Pronknaam Gods in gedagte

1. dat hy *noodzakelyk* aenwefig is, in tegenftelling van alles dat buiten hem is.
2. dat hy *onafhankelyk* is en beftaat, hebbende het leven in fig zelfs, fo als de Sone Gods getuygt Joh. 5: 26ᵃ.
3. En dus, *fonder begin* genomen te hebben, of *voortgang* of *einde* onderworpen te fyn, en dus van Euwigheid tot Euwigheid beftaat. Pfalm 90: 2.
4. Dat hy *algenoegfaem* is, niets buiten fig tot vermeerdering van zyne volmaaktheden of genoegen, behoeft: ook dat hy de enige *oorzaek* is van alles dat buiten hem beftaat, ja van alle derfelver volmaektheden, 't welk hy byzonder door den Hebreeuwfche Naam *Schaddai* uitdrukt, van de onze, Almagtige overgefet.
5. Dat hy *onveranderlyk* aanwefig is, en dus altyd defelve, in fyn Wezen, Voornemen, Beloften en Bedreiging.; gelyk hy dus dezen Naam aen Mofes verklaart heeft Exod. 3: 14. *ik fal fyn, die ik fyn fal*; en Joh. in de Openb. 1: 4. op dezen Naam het oog vestigende, *God den Vader* benoemt *als die is, en die was en die komen fal: maar* ook *Gods Soon* omfchryft fig, nog uitgebreider vs. 8 *ik ben de Alpha en de Omega, het begin en het einde, die is, en die was, en die komen fal de Almagtige.*

b. Dog

IA. ℵ. b. Dog op dat men weeten foude, dat hy met deze naam, *alleen* is de HEERE, de Allerhoogfte over de *ganfche aarde*; fo word hier, gelyk meermaals by deze gevoegt *Heyrfcharen. Zebaoth* in den Grondtext.

(α) Het is uit Gen. 2:1. overbekent, dat door *Heyrfcharen*

1. alle fchepfelen verftaen worden, die in den Drievoudigen Hemel, op de beneden aarde, in diepe wateren en afgronden gevonden worden.

2. en deze worden

§. *Heyrfcharen* genoemt; om ons te leren, hare groote menigte die ontelbaer is; hare allerwyste, juyste naukeurige order en ondergefchiktheyd aan elkander in het oogmerk Gods (hoe verwart zy ons blinde menfchen ook dikwils voorkomen) ja ook dat zy, die leven ontfangen hebben, ook gewapent zyn, om het felve te verdedigen, en des Noods, haar vyand te befchadigen, gelyk alle levendige fchepfels met een wapen voorfien fyn. Pf. 148:6.

§§. Deze, worden aen den HEERE toegefchreven, gelyk dikwils, en hier in onfen Text, althans na onze vertalinge; zynde hier het woordjen(*der*) ingevoegt, om ons te leeren

1. dat Hy dezelve geformeert heeft, dat van alle waer is; of bevestigt gelyk de goede Engelen; of Hervormt heeft, gelyk dit op fyn uitverkoren gelovig volk betreklyk is.

2. om

I A. ℵ. b. (*) §§. 2. om dat hy als Heirvorst, het gebied over deselve heeft, doende na syn wille, met het heyr des Hemels, en d'inwoonders der aarde na syn welgevallen; so dat 'er niemand is, die syn hand afslaat, of tot hem seggen kan, wat doet gy, so als Nebucadnezar by ondervindinge getuygd. Dan. 4 : 35.

3. om dat dezelve, hem als 't ware luyster byzetten, de hemelen vertellen dog syn Eer Ps. 19 : 2. ja hy is grootelyks gedugt in den Raad syner heiligen, en de vreeselyk boven alle die rontom hem syn. Ps. 89:8.

4. ook openbaart de Heere door de schepselen syn magt, zo wel in het verlossen en beschermen van zyn Volk, als in het beteugelen en vernielen van syne en hunne vyanden; so dat niet alleen de Engelen sig legeren rontom die gene die hem vreezen Ps. 34. vs. 8. maar deselve ook bewaren op alle hunne wegen 91 : 11. ook de sterren stryden wel eens uit hare loopplaatsen Rigt. 5 : 20. de hagelsteenen dooden meer als de krygsknegten Jos. 10 : 11. ja selfs de Rupsen, keevers, kruytwormen, worden syn magtig heyr, ter vernielinge genoemt Joël 2:25.

5. om dat hy se alle by name kent en roept, en zy aanstonds op synen wenk gereed staen. Jes. 40: 26.

6. om dat, wat syn geestelyk heyr be-

1 A. ℵ. b. (α). §§. betreft, met, door, en voor hem ſtryden, en ook ſo over winnen, ja als een onverwinnelyk Heyr', meer als overwinnaers worden. Rom. 8 : 37. met hem triumpheren. 2Cor. 2 : 14. dog de kroon die hy hen opſet, zy wederom voor hem die op den troon ſit nederwerpen Openb. 4 : 10, 11.

(β) So hebben wy dan in de verklaringe van dit woord *Zebaoth*, *gevolgt onſe Nederlandſche* overzetters, die ten blyke dat ſy het ſo verſtonden, het woordje ſchen gevoegt hebben.

1. Dog, dewyl in den Hebr. Text daer toe geen grond is, zouden wy het hier, *liever als een eigen Naam Gods aenmerken*, gelyk het onſes eragtens, op verſcheide plaatſen ſo moet genomen worden, hoewel van de onſe, ſo als hier aengevult. Zie Pſalm 59 : 6. daar ſtaat Jehovah Elohim Zebaoth en niet Elohee, zo als 'er volgt Elohee Iraël, de God van Israël; behalven dat Elohim door een onderſcheidend teken van Zebaoth word afgeſcheiden, daar anders Elohee Zebaoth gevonden word. Zie Jerem. 5 : 14. ſo vinden wy Amos 9 : 5. dit met den vingerwys ה. Adonai Jehovi Haſſebaoth: voegt 'er nog by, dat Zebaoth tusſchen Jehova en Elohim geſtelt word. Zie Hagg. 1 : 14. gelyk Jeſ. 10 : 16. ſtaet Adonai Zabaoth en niet Adonee.

Althans Paulus en Jacobus, die de

He-

I A. N. b. (6). Hebreeuwsche tale, wel kundig waren, hebben dit woord *Zebaoth* als een eige *Naam Gods* aangemerkt, en daerom in den Grieksche text, *onvertaalt* gelaten, gelyk ook onse Oversetters aldaar gedaen hebben. Zie Rom. 9: 29. Jacob. 5: 4.

2. Dit is seker; dat de HEERE, voor syn Volk is, als een onverwinlyke Heyrscharen; so dat sy singen uit Psalm 125: 3. rontom Jerusalem syn bergen, alsso is de Heere rontom syn volk, van nu aan tot in eeuwigheid; gelyk hy een vuerige muer genoemt word Zach. 2: 5. is dat niet, als een vuerend Heyrleger? om niet te seggen, dat hy een Schild, en Baniere genoemt word.

En dan zoude deze Naam bysonder dienen, tot bemoediginge van die Joodsche man of mannen, die het middel zouden syn tot bekeeringe van zo veele Heydensche Volken, want hoe meer Vaten, de sterk gewapende verliest, hoe meer hy briest en syn Helsche magten in het harnas klinkt, en met vuerige wapenen voorziet, gelyk de ondervinding bevestigt heeft. Dog deze aan Zebaot gedenkende, zouden die uittarten, zo God voor ons is, wie sal dan tegen ons syn? Rom. 8: 31.

3. Willen wy nu hier aan een bysonder Persoon in de aanbiddelyke Godlyke Drieëenheid denken, die hier het woord

 voerd;

I A. ב. voerd; dan komt ons het natuurlykste, *Gods Soon* in aanmerking, dat zelfstandige Woord des Vaders, die van het Parydys af, en naderhant, door de Propheten gesproken heeft, volg. 1 Petr 1: 1. trouwens de Koning Israëls, de Verlosser, word Jes. 44: 6. Heere der Heyrscharen, of gelyk daar ook staat, Jehovah Zebaoth genoemt.

B. Dat de Heere Zebaoth dit gesproken heeft, erinnert nu

א. De Propheet voor af, zeggende *also zeyd de Heere Zebaoth.* Waar door hy te kennen geeft, dat hy 'er geen woord toe noch af heeft gedaan: de Prophetie dog is voortyds niet voortgebragt door de wille eenes menschen, maar de heilige menschen Gods, van de heilige Geest gedreven zynde, hebben se gesproken. 2 Petr. 1: 21. en wel de Jehova, de algenoegzame en onveranderlyke Waarmaker van alle syne beloften, en die, als zy de Heyrscharen der Heydenen zouden overwinnen, vooraan in de spitse soude syn, en hen tegen alle magten en poorten der Helle, zoude beveiligen.

ב. En dit *erinnert* nu de Propheet, door aandryven van den Geest des Soons, ten *derden malen*, gelyk in de voorseggingen van dese roepingen der Heydenen, al tweemaal geschiet was, vs 20, 23. om indruk te geven van het gewigt van deze saak, als een groot en heerlyk werk Gods, en dat, hoe onmogelyk dat in hunne oogen scheen, het egter zeker soude geschieden; en dus tot versterking van het

I B. ב. het swakke geloof, want als de Heere een saak driemaal bevestigt, is het als een Eedt aantemerken.

II Op dit zielversterkend Voorberigt van den Propheet, volgt nu die groote en heerlyke Voorzegging, die hy uit de mond des Heeren voortbrengt. *Het zal in die dagen geschieden &c.*

A. Tot beter verstand van het geen hier voorsegt wordt, zal de *tyd*, die de Propheet ook eerst meld, in aanmerking komen, wanneer deze dingen, nader genoemt, souden geschieden.

א. Het *is in die dagen*, door welke zeker en ongetwyffelt

a. Die des N. T. verstaan worden; want, word hier, gelyk een opmerkende van selfs siet, de bekeeringe der Heydenen, en derzelver vereenigingen met de Joodsche Kerk duidelyk voorsegt; zo is dit allen kennelyk, dat dit in de dagen des O. T. niet geschiet is; terwyl de Ceremoniele Wet als een middelmuur, de Heydenen van de Jooden, toen Gods enige Volk op aarden, afscheide: en wilt gy nog nader in dit stuk bevestigt worden, hoord den Propheet Jesaia cap. 2: 2, 3. ende het sal geschieden in het *laatste der dagen*, dat de Bergh des huyses des HEEREN sal vast gestelt syn op den top der bergen, en dat hy verheven sal worden, boven de heuvelen: en tot den zelven sullen alle heydenen toevloeijen, en veele volken sullen henen gaan, ende seggen, komt laat ons

II A. א. a. opgaan tot den Bergh des H. tot den Huyse des Gods Jacobs enz. vergel. Mich. 4: 2, 3. daar dezelfde woorden gevonden worden. Gelyk zelfs de Joodsche Leeraars, als Rabbi Salomo, D. Kimchi en Aben Esra, de dagen van den Messias door verstaen. Gelyk wy Christenen hier in nog ten vollen bevestigt worden, als wy Joël 2: 28. vergelyken met Act. 2: 16, 17, 18. want als Joël gesegt had, *daar na* sal het geschieden, dat ik myn Geest zal uitstorten over alle vleesch (en dus ook over de Heydenen, so wel als over de Jooden) So voegt Petrus 'er by vs. 17. en het sal zyn in de *laatste dagen segt God* enz.

b. Dog, dat wel moet opgemerkt worden, door *dese dagen* moet in onze Text bepaaldelyk verstaan worden, *het begin van die laatste dagen.* Gelyk het Paulus zo verstaat, als hy Hebr. 1: 1. segt, dat God in de laatste dagen, gesproken heeft door synen Soon. Want toen alleen syn, de Heydenen, door Joodsche mannen, van den Wegh des levens onderwezen, en op denselve gebragt; daar, in den laatsten Tyd van die laatste dagen, de Jooden door reets bekeerde Heydenen zullen te regt gebragt worden, volg. de duydelyke voorseggingen. Deut. 32: 21.

ב. In die dagen dan, zegt de HEERE der Heyrscharen, *sal het geschieden.* Hoe wonderlyk en ongelooflyk ook in uwe oogen: want myn Raad zal bestaan,

en-

IIB. ende ik ſal al myn welbehagen doen. Jeſ. 46: 10 ja ſoekt in het Boek des Heeren en leest, niet een van deſe, en ſal der feylen, het eene nog het ander ſal men misſen, want myn mond ſelve heeft het geſproken, en de Geest ſelve, ſalſe te ſamen brengen. Jeſ. 34: 16.

B. Laten wy nu die groote dingen, die de HEERE der Heyrſcharen hier voorſegt, aandagtig en eerbiedig overwegen. 't Welk met deſe woorden word uitgedrukt. *Tien mannen uit allerley tongen der Heydenen, ſullen grypen, ja ſy ſullen de ſlippen grypen van enen Joodſchen man; ſeggende, wy ſullen met u lieden gaen: want wy hebben gehoort [dat] God met u lieden is.* Waar in wy vinden:

א. Wat die Heydenſche mannen omtrent den Joodſchen man doen ſouden, en hoe zy met woorden ſouden uitdrukken, wat daar in hun oogmerk was.

ב. Het beginſel en de Bron, waar uit dit aankleven aen dien Joodſchen man voortvloeide, en hen daer toe aenporden, gelyk ſy dit met deſe woorden verklaren. *Want wy hebben gehoort dat Godt met u lieden is.*

א. Wat nu het eerſte betreft, daar moeten wy agt geven, op.

a De *Onderwerpen* waar van hier geſproken word, die ſyn *Tien mannen uit allerley tongen der Heydenen.*

(α) Om met het laatſte, eerst te beginnen, wy hooren hier gewagen van *Heydenen* onderſcheiden van een Joodſchen man, door welke wy ongetwyffelt verſtaan moeten, ſulke volkeren, die van Abrahams roepingen af, onder het O. T. van Abrahams Zaad, naderhant Israël genoemt,

II B. א. a. (α). noemt, waren afgescheiden, die God in die Tyd liet wandelen in hunne wegen, makende alleen aan Israël, sig als de God van hunne saligheid bekent. Die dus zonder de kennisse van den Drieëenigen God, en van de Christus leefden, en dus Vreemdelingen van de verbonden der beloften waren, en geen hoop op 't eeuwige leven hadden, volg. Psalm 147: 20. Hand. 14: 7. Eph. 2: 11, 12. gelyk Amalek de eersteling der Heydenen genoemt word Num. 24: 20.

(β) Deze worden omschreven *uit allerley Tongen*, dewyl

1. Alle menschen enerley Tonge hebben, so spreekt het van zelfs, dat hier, door *Tongen*, by overnoemingen *talen* die door de Tongen worden voortgebragt, verstaan worden, gelyk onse oversetters dit woord Gen. 10: 5. door spraken hebben overgezet; ook moet het Prov: 25: 15. so verstaan worden, als 'er gezegt word, een sagte tonge (dat is een sagt woord of sprake) breekt het gebeente.
2. Dewyl nu voor Babels Tooren bouw, de gantsche aarde was van enerley spraake en enerley woorden volg. Gen. 11: 1. maar na denselve, de volkeren der aarde, velerley talen spraken, so dat de een des anders sprake niet konde hooren volg. vs. 7. dat is verstaan, so souden deze Heydenschen mannen, ook *allerleye talen* spreeken. So als de onze het hier wel verduyst hebben, of schoon in de

IIB. א. b. (β) 2. de Grondtext *alle* ſtaat, want vs. 22. worden deze, *veele* volken genoemt, en dus behoeft men het hier in ſyn volſte uitgeſtrekſte ſin niet te nemen, maar voor de *meeste talen*, de benoeminge van het meerder deel genomen ſynde, gelyk men gewoon is te ſpreeken.

b Deze Heydenen van allerley talen; worden nu na hare Sexe

(α) Beſchreven als *mannen*, gelyk de onſe, na onſe

1. Gedagten wel vertaalt hebben; althans Gen. 6: 4. moet het zo genomen worden; hoewel het voor menſchen ſonder onderſcheid van Sexe wel gebruykt word, als Job. 5: 17. welgelukzalig is de mensch dien God ſtraft. Vermits deſelve hier tegen een Joodſchen man, geſtelt worden: ja ons dunkt dat de Geest hier byſonder mannen, (ſonder de Vrouwen geheel uittesluiten) bedoelt hebbe; want als God onder een Volk ſyn Kerk wil oprigten, doorgaans eerst de mannen, die hoofden van het Huysgezin, en beſtierders van den Kerk en burgerſtaat zyn, en wier vermaningen en voorbeeld, de meeste invloed hebben, overtuygt en getrokken worden; gelyk het ook mannen waren, die op den eerſte grooten Pinxterdag, tot de Kerke en het Koningryk van Christus wierden overgebragt, zo als uit Act. 2: 5, 14. blykt: om niet te

II B. ℵ. b. (α) 1. ſeggen, dat Gods groote genade kragt (na den menſche geſproken) meer nodig is, en doorſtraalt, in de bekeeringe der mannen, als in die der Vrouwen, dewyl dezelve zo gevoelig van Lighaams geſtel niet ſyn, en meerder met verſtand begaaft ſyn (die den natuurling gewoonelyk afkerig maakt,) en dus ſo gemakkelyk niet te overreden ſyn, als de Vrouwen.

2. Hoe aanzienelyk ook deſe mogten ſyn, ſy komen hier dog als geringe voor; want de Geest gebruykt hier het woord *Enosch*, 't welk, waar men het ook van afleid (in welk verſchil wy ons niet inlaten) in Gods woord, van geringe gebeſigt, en tegen *Isch* geſtelt word, gelyk ook in onſen Text geſchiet, daer de Joodſchen man, door het laatſte woord benoemt word; en dus wil de geest de veragte ſtaat van 't Heydendom hier door uitdrukken, gelyk de Heere Jeſus ſelfs, die honden noemt Matt. 15: 26.

(β) Maar hoe veel mannen? de geest zegt *Tien*. Evenwel durven wy niet denken, dat hy 'er bepaalt maar Tien ſoude verſtaan, maar dat hy dit bepaalt voor een onbepaalt getal gebruykt, want vs. 22. worden die ſelve genoemt *veele volken*: trouwens de Hebreen gebruykten het zelve ſo. Zie Gen. 31: 7. uw Vader heeft myn tienmaal verandert; en Job 19: 3. gy

II B. ℵ. b. (β) gy lieden hebt my nu tienmaal schanden aangedaan, dat is veelmalen; daer de reden mogelyk van is, omdat de Hebreen gelyk ook de grieken, de Cyffergetalen door a, b, c, letters uitdrukten, en als sy tot de jod of i kwamen, dat de tiende letter is, en zy dit getal willende vergrooten, de vorige a, b, c. letters byvoegden.

Of willen wy nog een reden naspeuren, waarom dit door een bepaald getal word uitgedrukt? het soude kunnen syn, om aanteduiden, dat niet alle Heydenen, maar een zeker bepaalt getal, zo veele als 'er de HEERE kragtdadig roepen soude, tot syn Kerkgemeente zouden toegedaen worden, volgens Matt. 22: 14.

Ja soude ik 'er mogen bydoen, dat het *Tiental* gebruykt is met toespelinge op de *vertiendingen* onder Israël, merkende de Priester het tiende Rund of klein Vee, dat onder de Roeden doorging, met een teken (so als de Jooden seggen in roode verwen gedopt) volg. Levit. 27: 32. immers dese vertiendingen, schynt in Gods woord als een sinbeeld van de bekeringe enes sondaers, en desselfs toebrengingen tot de gemeenschap Gods en zyns Volks, gebruykt te worden Ezech. 20: 37. ik sal u-lieden onder de Roeden doen doorgaen, ende ik sal uw brengen onder den band des verbonds: althans al zulke Schapen, die op de lokstemme van het woord,

II B. N°. a. (α) de onreine ſtal der ſonden en der drekgoden, verlaten ſouden, en op welke de groote Herder de handen ſoude leggen, en ze maken tot eene kudde en enen Herder, merkt deſe Herder, de Heydenen aen Joh 10: 16. Althans die zelfde ſaak word in onze Text, onder een ander ſinbeeld voorgeſtelt. *Sy ſullen grypen, ja de ſlippen grypen van een Joodſchen man.*

a. Hier word geſproken van een *Joodſchen man*, het is bekent,

(α) Dat na de ſcheuringe der 12 Stammen Israëls; onder

§. Rehabeam, alleen die Israëliten genoemt wierden, die uit Juda en Benjamin, welke 2 Stammen een Koningryk uitmaakten, geſproten waren; dog na de Babyloniſſe gevangenisſen, wierden alle Israëliten, uit welke Stammen ook geſprooten, Jooden genoemt, ſo als blykt uit Act. 2: 5, en 14. Rom. 2: 17. Siet gy word een Joode genoemt: gelyk wy het in dien ruimen ſin hier ook nemen.

§§. Dog het blykt onzes 'er agtens klaar, dat hier zulk een Jood bedoelt word, die niet alleen een Vleeſchelyke, maar ook tegelyk een *Geeſtelyke Jood* was, die de beſnydenis in de geest deelagtig was, of dat bezat, daar de beſnydenis een teken en Zegel van was; zo als Paulus zo een die in kragt en nadruk een Jood is, beſchryft Rom. 2: 29. ja zo een, die verſtand

II B.ב.a. (β) 1.§. ſtand en luſt had om Jehova te belyden en te loven, 't geen de naam Jehuda betekent, gelyk ook de moeder van den Stamvader Juda, by zyn geboorte, zyn naam Juda noemde, om dat ſy ditmaal den HEERE ſoude loven Geneſ. 29: 34. dat hier ſulk een Jood verſtaan word, blykt, want hy word hier als een getrouw Voorganger op den weg des levens, aangemerkt; ja het was openbaer, dat God met hem was.

(β) Maar, *wien bedoelt* hier de geest? wie is *die Joodſche Man?*

1. In de Eerſte plaatſe, valt onſe
§. aendagt op *den Eeuwig en in den tyd geboren Sone Gods en des menſchen*, den beloofden en lang verwagten *Meſſias*, die meermalen, een *man* genoemt word, Sie Zach. 6: 12. die man, wiens naam is ſpruite; die man, Gods medgeſel cap. 13: 7. hy was ook een *Joodsch man*, ja in volle nadruk; want hy was na ſyn menſchelyke natuure, niet alleen uit het Zaad Abrahams en Iſraels, maer ook uit zyn Voortreflykſten Soon Juda, geſproten; gelyk uit ſyn geſlagtlyst blykt, en van Paulus als een onlochenbare waarheid ter nedergeſtelt, zeggende, het is openbaer dat onſe Heere uit Juda geſproten is Hebr. 7: 14. Hy is ook dit in kragt, die den blinden en afgedwaalden Sondaar, moet

IIB.ℶ.a.(β)1.§. moet onderwysen en leeren van den weg, dien hy te gaan heeft, die hem moet raat geven, wiens oog op hem moet blyven, zal hy reets op den weg gebragt, niet afwyken ter regter of ter linkerhand volg. Psalm 32: 8. hy is ook de overste Leidsman en voleinder des geloofs Hebr. 12: 2. en het volmaakste Voorbeeld en voorganger, dien de regte Wandelaars moete navolgen Matt. 16: 24. ja is hy het ook niet? wiens persoon en kleed, dat is, zyn euwige geregtigheyd, die men moet aangrypen; gelyk het ook allen, die hem sonder vooroordelen beschouwden, in de oogen straalde, dat God in kragt met hem was: zo als Nicodemus, hoe blind ook, dit niet alleen voor sig selfs, maar ook van andere getuigt Joh. 3: 2. gelyk ook de blindgebooren Joh. 9: 33. en de half siende Discipelen dog met andere woorden Luc. 24: 19. hem daar voor verklaren.

§§. Dog waarde Toehoorders, hoe natuurlyk alle deze dingen vloejen, blyft 'er by ons twyfeling, of de Geest hier ter plaatse wel dien Godmensch bedoelt; de redenen die ons wêerhouden syn deze:

(.) Juyst so seer niet, om dat hy selfs hier als Spreeker voorkomt, want het is bekent dat de HEERE meermalen van sig selfs in de derde persoon spreekt.

(:) Ook

II B. 3. (β) 1. §§. (:) Ook niet so kragtig, om dat de HEERE vers 21, 22. het aankleven aan hem reets belooft had: want men soude kunnen seggen, dat in onsen text, de maniere, hoe sy hem soeken en aankleven souden, nader opgeheldert en uitgebreyd word. Maar byzonder om deze 2 volgende redenen.

(∴) Om dat, toen de Heydenen bekeert en tot de geloovige Joodsche Kerke wierden toegebragt, Christus niet meer op de aarde, maar in de Hemel geplaatst was, aan des Vaders Regtehand; daar de betuyging die deze Heydenen in 't laatste van onse text doen, want wy hebben gehoort dat God met uw lieden is, eenvoudiger past op so een, die met dese Heydenen op aarde verkeerde.

(∷) Om dat, of schoon hy een man genoemt word, die man egter hier voorkomt uit veele bestaande; want sy seggen niet, wy sullen met u, maar met *ulieden* gaan, want God is met *ulieden*.

2. In de Tweede Plaats komt hier de *groote Apostel der Heyden*, ik meen PAULUS in aanmerkinge, die in alle nadruk een Joodsche man kan genoemt worden, niet alleen van wegen zyn Natuurlyke, maar ook byzonder van wegen syn Bovennatuurlyke geboorte, die, zo een groot

IIB.ב.a.(β).2. groot Verlochenaar en Lasteraar, als hy van dien Jehova onſe geregtigheyd geweest was, een belyder, verkondiger, ja verheerlyker van hem geworden is: gelyk hy ſyn verandwoordinge voor het Volk der Jooden ſo begint, ik ben een Jodisch man, ende te Tarſe in Cilicien geboren &c. Act. 22: 3. gelyk hy ook het grootſte werktuyg des Geestes in de bekeringe der Heydenen geweest is, kunnende betuygen na waarheid, dat hy ook onder die, overvloediger gearbeid had, dan alle de 12 Apostelen: trouwens de verhoogde Mesſias verklaart aan Ananias, dat hy hem was een uitverkoren vat, om ſyn Naam te dragen voor de Heydenen, ende de Koningen ende de Kinderen Israels. Het is ook overbekent, dat, ſo Godlyk en wonderbaar zyn bekeringe is geweest, ſo Godlyk en verrukkens magtig was ook ſyn Prediking en verdediging van den weg der waarheid; ja wat doorſlaende blyken heeft God niet overal gegeven van ſyn goddelyke goedtkeuringe? was God niet overal met hem? hoor het uit ſyn eigen mond, wanneer hy, niet ſo ſeer om ſyne, maar des Heeren Eer en groote genade aan hem bewezen, te verdedigen gedrongen ſynde, een geheel Register, van alles dat hy door de genade Gods gedaan

en

II B. כ a. (β) 2. en geleden had, optelt 2 Cor. 11: 21–33. ja wien van de Apoſtelen heeft God verweerdigt als hem, dat hy op de aarde ſynde en blyvende, opgetrokken was in den derden Hemel? gelyk hy dit 14 Jaaren geſwegen hebbende, geperst wierd, te openbaren, lees 2 Cor. 12: 2-4. zo dat hy met grond durfde beſluiten, dat hy in geen dingh minder is geweest, dan de uitnemenſte der Apostelen, zie vs. 11.

My dunkt, dat een geoeffent en onbevooroordeelde Toehoorder, dit, niet als wat vreemds en ongelooflyk zal verklaren, dat de Geest in het Prophetisch woord, ſo lange te voren, hem als met namen ſoude noemen; zelfs daer het bekent is, dat de namen zo van Joſia Koning van Juda 1 Kon. 13: 2. als van Cores Koning der Perſen. Jeſ. 45: 1. ſo veele jaren te voren geſpelt ſyn: om niet te ſeggen, dat groote mannen, zelfs met enige waarſchynelykheid oordeelen, dat Jacob alreets van onſe Paulus geprophetteert heeft, zeggende in den Zegen over Benjamin, uit wiens ſtamme hy was, (naar ſyn eigen verklaringe Rom. 11: 1.) dat Benjamin des morgens als een Wolf ſoude verſcheuren, (ſiende op ſyn jeugd, den morgenſtond van ſyn leven, toen hy een Wolf was

van

II B. ב. a. (β) 2. van Jesus Schapen) maar die des avonds buit zoude uitdelen, dat is, in het laatste van syn leven, na zyn bekeeringe, aan die selve schapen overvloedig spys verschaffen. Dog dit in syn waarde en onwaarde daar latende, so komt my (die van de jeugd af, nooit my hebbe kunne verslaven aan mannen van Name, so van deze als gene Leerwyze, hoe hoog ook by my geschat) al meer als waarschynelyk voor, dat in den 68ste Psalm vs. 28. van Paulus als met Name geprophèteert is; want daar onder de geestelyken Vorsten, van den geestelyke en ten Hemel reets opgevaren Koning Messias, (Hoogl 3: 7. Helden genoemt, rontom het Bedde Salomons) in de eerste plaats getelt wordt, Benjamin de kleine! want, is dit niet so veel gezegt, als Paulus de Benjaminiter? taalkundige weeten, dat de groote naam Paulus, die hy na syn bekeringe in plaats van de Hebreeuwsche naam Saul, heeft aengenomen, een kleine betekent: dog het lust ons niet, dit verder aantedringen.

Evenwel, durven wy niet ontveinsen, dat ons in dit gevoelen nog enige swarigheyd overblyft: om dat, zo als gesien is, deze Joodsche man hier voorkomt, als meer by sig hebbende, en byzonder om dat dewyl

II B. ב. a. (β) 2. wyl het bepaalde Tiental hier onbepaalt moet genomen worden, of wy daar door niet geleert worden, hier *een* voor *enige* te neemen, *niet voor ſeer veele*, ſo dat 'er door word te kennen gegeven, dat 'er maar weinige Joodſche Leeraars en Leidslieden zoude gebruikt worden, die veele Duyſend Heydenen ſouden bekeeren; ſo dat de Oogst groot, maar de arbeiders weinige ſoude zyn; gelyk de opperſte Leeraar, toen hy al de Twaalf Apoſtele geroepen had, getuigt Matt. 9: 37.

3. So dat wy met de meeste verzekertheyd,

§. *het gehele geſelſchap der Apostelen* 'er door verſtaan, daar *Paulus* ſo als gebleken is, de *voornaamſte van was.*

§§. Of ſo gy hier in nog niet berusten kunt, laten wy 'er dan den verhoogden Leeraar der geregtigheid *Christus*, 'er mede *inſluiten*, die *met ſyn Kerk en knegten een geestelyk Lighaam en Perſoon uitmaakt*, ja wiens plaatſe de Apostelen bekleeden, en door welke hy ſprak volg. 2 Cor. 5: 20. ſo dat men het ene gezegde, meer in kragt op Christus ſelfs, en het andere, meer op die ſyn mond waren, moet toepasſen en verklaren; gelyk wy daar meer voorbeelden van hebben in het Prophetiſch woord, ſie onder anderen Jeſ. 49: 6. daar God de Vader tot ſyn Soon ſegt, het is te geringe dat gy my een

IIB. ב a. (β) 3. §§. knegt soud syn, om opterigten de Stammen Jacobs, ende om wedertebrengen, de bewaarde in Israël: ik heb u ook begeven ten lichte der Heydenen, om myn heyl te syn, tot aan het eynde der aarde. Deze woorden haalt Paulus aan als tot hem en zyne Medearbeiders gesproken Act. 13: 47. want also heeft ons de HEERE geboden (zeggende) ik hebbe u gestelt tot een licht der Heydenen, op dat gy zoudt syn tot zaligheyd, tot aan het uiterste der aarde. (Behoudende evenwel het enkelvoud, uw *gestelt*, *gy zoud zyn*, gelyk by Jes. staat, dewyl de Vader tot synen Soon spreekt) en so schynt het ons toe, dat 't de Oudvader Hieronymus ook begrepen heeft, die hier mede vergelykt Jes. 4: 1. van die seven Vrouwen die enen man souden aangrypen, het welk hy op de 7 gemeenten aan welke Paulus, en die 7 gemeenten in klein Asien aan welke de verhoogde Heyland, ook seven brieven geschreven heeft, toepast.

b. Dog om voorttegaan, *dezes Joodschen mans slippen*, *zouden nu deze Heydenen grypen!* ja, met herhaling, *grypen*.

(α) Of de geest in dese woorden sinspeele,

§. Op de vier hoeken der Joodsche lange overkleederen, aan welke sy volgens Gods bevel Deut. 22: 12. en Num.

II B. ב. b. (α) §. Num. 15: 37-41. ſnoerkens moesten ſetten, en die met een hemelsblauwen draad of koorde vasthegten, (daar men oordeelt, veele fraaje geestelyke dingen onder te leggen opgeſloten,) komt ons wat al te gedrongen voor: wy beminnen de eenvondigheid in het verklaren van Gods woord.

Eenvoudig komt het ons voor, dat de ſpreekwyſe ontleent is van kinderen, die gaarne met hunne Ouders gingen, dog die onkundig ſyn in den Weg, of geen kragten genoeg hebben om alleen dien te volbrengen, hunne Ouders by de ſlippen vast houden, om dus den weg veiliger en voorſpoediger ten einde te brengen.

§§. Sakelyk ſal het dan,

1. By vooronderſtellinge te kennen geven, dat zy den Heere Jeſus, te voren by hen voor Dwaasheyd geagt, nu kenden en erkenden, voor den enigen Naam onder den Hemel gegeven om zalig te worden Act. 4: 12. en die nu de hoogſte trap van Heerlykheid aan 's Vaders Regterhand beklommen hebbende, nu alle de kinderen van het geestelyke Zion leerde, wat hen nut was, en die hen leyd op den weg dien ſy gaan moeten volg. Jeſ. 54: 13 en 48: 17. gelyk ook ſyne Apostelen en de eerſte verkondigers van den Euangely weg, die zy te vooren voor ſotteklappers hielden, nu erkenden en Hoogagteden, als zulke, die den enigen wegh ter ſaligeid in waarheyd leer-

II B. ב. (α) §§. 1. den, Hand. 17: 18. 16: 17. ſy ontfingen hen als Engelen Gods, ja als Christum Jeſum Gal. 4: 14.

2. Dat zy die in liefde aankleefden, als getrouwe medgezellen

* Met dezelve, uit en inwendig ſig verenigden, zynde een harte en ene ziele met dezelve Act. 4: 32.

** Dat ſy heylbegerig, ooren en harten openden, zeggende met dat Heydens geſelſchap, ten Huyſe van Cornelius den Hooftman van een Italiaanſche Bende, wy ſyn dan alle hier tegenwoordig voor Godt, om te hooren alle het gene, u van Godt bevolen is. Act. 10: 33. en nog onkundig zynde, van deſelve begeerden meer onderweſen te worden, dagelyks van hen gebruyk te maken, op dat ſy hen den weg Gods beſcheidentlyker mogten uitleggen, als Aquila & Priſcilla aan Apollos Act. 18: 26.

*** Dat ſy het oog nu gevestigt hebbende, op dat Jeruſalem dat boven is, zeer begerig ſouden ſyn, om te woonen in de tenten Sems, Gen. 9: 27. om in des Heeren huys, een naam en plaats te krygen, beter als de Sonen en Dogteren: Jeſ. 56: 3. ja om als takken van een wilden Olyfboom in den goeden Olyfboom, daar Christus de Wortel, Abraham de Stamme van is, geestelyk ingelyft te worden Rom. 11: 17, 24.

**** Lust

II. B. 3. b. (α) §§. 2. ** Lust het nu den Toehoorder, door dit kleed, waar van deze Heydensche mannen de slippen grypen souden, te verstaan, de toegerekende en inklevende geregtigheid van dien man uit Duysend, ik meen den Heere Jesus, en welke de eerste verkondigers, deelagtig waren, predikten, en in hunnen Wandel vertoonden, & dat 'er dan door uitgedrukt soude worden, dat zy die omhelsen souden, op dat de schande hunner naaktheyd niet geopenbaart worde volg. Jes. 61: 10. Openb. 3: 18. ik heb daar niet tegen: dog onses oordeels, leggen de eerste dingen, daar ongedwongen in opgesloten; gelyk ook uit het einde, dat sy volgens hun seggen, in dat aangrypen van de slippen bedoelden, blykt, dat was naamelyk om met hen te gaan.

(β) Dit word nu tweemaal herhaalt, sy souden *grypen*, *ja de slippen grypen*,

§. Om de zekerheid der zaak daar door te bevestigen; welke een groote vyandschap 'er ook te vooren, tusschen Jooden en Heydenen geweest was: de Wolf zoude met het Lam verkeeren enz. Jes. 11: 16. gelyk zulke herhalinge meer in Gods heylig Woord, dat aanduiden. Zie Jes. 27: 5. hy sal vreede met my maken, vreede sal hy met my maken.

 §§. Ook

II B. ב. b. (β) §§. Ook om de heilige welberadenheyd, en ernst uit te drukken; het zoude ook by het voornemen en de volveerdigheid des gemoeds niet blyven, maar ook alles met der daad toebrengen, dat hun hand vond om te doen; met alle hunne magt: (gelyk het Hebr. Woord in die buyginge ook aanwyst.) So als ſy te vooren met beide handen, quaad gedaan en hen als met vuysten geſlagen hadden Mich. 7: 3. ſo ſouden zy nu hen en hunne leere met beide handen van geloov en liefde omhelſen en aangrypen; gelyk deze herhalinge dit aanduidt Pſ. 130: 5. ik verwagte de Heere myn ziele verwagt.

§§§. Men kan 'er by doen, dat zy met aanhoudentheyd en ſtantvastigheid hen zouden aankleven; niet als Orpa, hare Schoonmoeder, maar als Ruth cap. 1. en als Eliza, zyn Leermeester Elia. 2 Kon. 2: 2-6.

c. So welmeenend, ernſtig, en aanhoudend, nu hun aankleven aan deſen Joodſchen man en ſyne medgezellen was, zo betamelyk was ook hier in hun einde; ſo ſuiver en gegront was ook hun beginzel, waar uit dat aankleven voortvloeide; dat zy met woorden uitdrukken, *ſeggende, wy willen met ulieden gaan, want wy hebben gehoort dat God met ulieden is.*

(α) §. Sy hadden eerst, met hunne harte en daden geſproken, maar nu

ook

II B. 3. c. (a) §. ook met hunne mond; waarmede sy het einde en oogmerk, van dit aangrypen, te kenne geven: en dit was *om met hen lieden te gaan.*

Sy bedoelen geen aardsche schatten, geen wereldsche eer, of vleeschelyk gemak, (gelyk Orpa die eindelyk wederkeerde, toonde dat sy die bedoelt had; nog als die vleeschelyke Jooden die Jesus om den broode navolgden, so als hy hen verwyt Joh. 6: 26.) maar als die seven Vrouwen, die enen man souden aangrypen, zeggende, ons brood sullen wy eten, en met onse kleederen, zullen wy bekleed zyn.

1. Maar sy geven by vooronderstellinge te kennen, dat die wegen, daar sy te voren op gewandelt hadden, paden des doods en der helle waren, en dat zy nu de sonde en afgodendienst verlaten wilden; want die sig verkeerdelyk draagt in twee wegen, sal in den eenen vallen Prov. 28: 18. ook dat zy kragtig overtuygt waren, dat deze Joodsche mannen, den enigen weg Gods ten Leeven, kenden, en daar in wandelden.

Dat zy ervaren onderwysers, magtig om andere ook te leeren, ja getrouwe Leydslieden en voorbeeldige Voorgangers waren. 1 Petr. 5: 3 voeg hier nog by dat die gebaande wegen, ook by aanvang in hunne herten waren Ps. 84:6.

IIB. ב. c. (α) §. 1. so dat sy enerley herte en enerley weg ontfangen hadden, om de Heere te vreesen, Jerem. 32: 39.

2. Maar dan dadelyk, geven sy te kennen, dat zy met dese Leidslieden, nu het zelfde oogmerk hadden, en de eere Gods en hunne eige saligheid bedoelden. Act. 16: 30. dat sy ten volle geresolveert waren, die paden die sy hen aanwezen, inteslaan en te houden tot den einde Ps. 119: 33. hoe nauw en eng voor vleesch en bloed, met hoe veel doornen bezaayd, ja ofschoon hun ook op deselve leeuwen ontmoeten! onder geduurige bede om den geest Ps. 143: 10. dat sy deselve als Voorgangers wilden eerbiedigen, niet vooruitlopen door eigen wysheyd, maar van hunnen mond afhangen, en hen als goede Voorgangers navolgen: Heb. 13: 7. dat deze Leydslieden, gestadig op hen het oog mogten houden, ja als zy regts of slinks afweken, hen bestraffen zouden, en de dwalinge hunnes wegs, onder 't oog brengende, hooren zullen, volgens Ps. 141: 5. de Regtveerdige sla my, het sal weldadigheyd syn, ende hy bestraffe my, 't sal Olie des Hoofds syn.

En souden wy 'er ook niet by mogen voegen, dat zy begeerden met hen tot God te gaan in den gebede, ja dat dezelve hen daar in als Voorbidders mogten voorgaan? gelyk de Apostel Paulus Eph. 1: 16. hier in

II B. D. c. (a) §. in ſulk een uitmuntend Voorbeeld en Voorganger was.

§§. Dog, wy zouden de woorden, met alle ruymte, ook kunnen overſetten *laat ons met ulieden gaan*: gelyk onſe Kanttekenaars ook aanmerken: en dan geeft de geest ons ſtilſwygende daar onder te kennen.

* Dat deſe Wegwyſers en Leidslieden, in plaatſe van deſe Heydenen opteſoeken in de Wegen, en hen toeteroepen, wie is ſlegt hy keere zig herwaards, verlaatet die ſlegte wegen en levet en tredet op den wegh des verſtants; als ſcrupuleus waren, om deſelve mede tenemen, en met hen te gaan; hebbende deze Leydslieden nog geen klaar doorſigt in de Roepinge der Heydenen, gelyk dat de uitkomst getoont heeft; (lees Act. 10: 28. 11: 3, 18) of ter hunner beproevinge; ja om hen die zich traag toonden, meer te verwakkeren: zo als de wyze Naomi handelde, gelyk geſien is, en de H. J. met de Cananeeſche Vrouwe Matt. 15: 23-28. met de blinde Bartimeus Marc. 10: 47-52. en met de Discipelen Joh. 6: 67. trouwens de Heere heeft behagen in een vrywillig volk Pſ. 110: 3.

** En dan geeven deſe Heydenen met deze woorden, te kennen, dat ſy daar in hun grootſte voorregt ſtelden, het als een bewys van groote liefde, erkennen, en met dank

IIB. ב. c. (α) §. beantwoorden zouden, ja hen als baden, dat ſy tot hen Gods woorden mogten ſpreeken. Althans wy leſen Act. 13: 42. ende als de Jooden, uitgegaan waren uit de Synagoge, baden de Heydenen, dat tegen den naasten Sabbath, tot hen deſelfde woorden ſouden geſproken worden; en gelyk Lydia de Apostelen bad om by haar te blyven, ja dezelve dwong, en als by de ſlippen vast hield Act. 16: 15.

§§. *Die zelve woorden, gebruyken hier alle die Tien Heydenſche mannen*, waar door uitgedrukt word, hunne eensgeſindheyd; zy vallen als een enig man, die Apostoliſche mannen om het lyf, van een gemoet en van een gevoelen; trouwens het was maar een geest, die hen alle bezielde 1 Cor. 12: 11. die een en het zelfde gront begintzel in hen alle gewerkt had, door het gehoorde Woord des Geestes, waar van zy den Voorſmaak geproeft hadden.

(β) Gelyk ſy dit nu opentlyk verklaren; zeggende *want wy hebben gehoort dat God met ulieden is.*

§. Sy getuygen hier, als een Waarheyd, (na hunne gedagten) allen openbaar, en onwederſpreekelyk, *Godt was met hen lieden.*

1. Dewyl wy hier het woord God, in het meervoudt vinden, Elohim, dat in 't enkelvoud heeft, Eloah, twyffelen wy niet, of zy verſtaan

II B.ב.c.(α)§.1. ſtaan 'er door, den Drieëenigen Godt, gelyk onzes eragtens 't altyt in de heylige Schrift genomen word; of ſo dit meervoud al van een byſonder Perſoon in de aanbiddelyke Goddelyke Drieëenigheyd gebruykt word, ziet het dog op drie, en dan zegt het een uit de drie Godlyke Perſoonen.

Geen Christen zal het ontkennen, dat de Vader, Soon en heylige Geest, met deze Joodſche mannen geweest is, en dat zy de kragt van dat geloof ondervonden hebben; ja wie twyffelt 'er aan, of deze Heydenſche mannen, in dezen tyd, die hier verbeeld word, door het onderzoek van Gods woord, (in de Heydenſche of Griekſche Tale al lange vertaalt,) of door enig onderwys, kennis gehad hebben van, en geloof in, dat eerſte en gewigtigſte ſtuk der Christelyke Leere; immers wanneer die groote Joodſche man, de H. J. C. ſo aanſtond voor zyn vertrek zyn Apostelen voor houd, om in de gehele Wereld het Euanlium aan alle creaturen en Volkeren te verkondigen en te onderwyſen, en daar op hen te doopen in de Naam des Vaders en des Soons ende des heyligen Geestes volg. Matt. 28: 19. en Marc. 16: 15. is dit ſyn meenige geweest, dat zy dat leerſtuk eerst kennen, gelooven, en belyden moesten: trouwens ſo dit van de Heydenen niet gelooft wierd;

II B. 2. c. (a) §. 1. wierd, zouden sy sig aan den Drieëenigen God, door den Doop, wel vrywillig verbonden hebben? ik meine Neen!

2. Maar nu komt het 'er op aan, om natespeuren hoe de Drieëenige *Godt met hen lieden was.*

Om nu den Soone Gods niet in aanmerkinge te nemen: God was met deze Joodsche verkondigers.

* Als gemene gelovige beschouwt; sy hadden alles verlaten en waren den H. J. gevolgt, zo als Petrus dit ook van de andere vrymoedig verklaart Matt. 19: 27. sy hadden den Middelaar des verbonds aangenomen, en over syn volbragte Soenoffer, het verbond des Vreedes met God gesloten; genade by God gevonden, en door den heyligen Geest gesmaakt, die vreede Gods, die alle verstand te boven gaat; gelyk het over bekent is, dat alle beloofde goederen des genade-verbonds, door deze woorden, God is onze Godt, in de heylige Schrift uitgedrukt en besloten worden: so dat zy zingen konden, die God is onze God eeuwig en altoos Ps. 48: 15, die God is onze saligheyd, die Godt is ons een God van zaligheyd Psalm 68: 20, 21. De eerste Persoon hun versoende en liefhebbende Vader, de Soone Gods hun Borge en Voorspraak, en de H. Geest, hun Leeraar, Leidsman, Heyligmaker, bewaarder en Trooster.

** Maar

II B.ↄ. c. (β). §. ** Maar als wy nu deſelve als voorgangers en Leeraars beſchouwen, heeft dit gezegde nog meer in,

(.) Sy beſaten een overvloedige mate, ſo van gemeene ſaligmakende, als ook van buiten gewone gaven des heiligen Geestes; in hun ſpreeken, blonk een Godlyke wysheyd door en in hun Voorbeeldigen, wandel, een ſchitterende opregtigheid en heyligheyd; om niet te ſeggendat uitwendig hunne aangezigten weleens blonken als Engelen Gods Act. 6: 15. ja die tongen als van vuur, dewelke, of bovenhunne hoofden, of liever voor hunne monden, ſig plaatsten, opden grooten eerſten Pinxterdag, wat was dat anders als de Heerlykheyd Gods, die hen verligte? Act. 2: 3. ja een bewys dat ſy met God, en God met hen was, gelyk het blinkend aangezigt van Moſes dat bewees, Exod. 34: 30. in een punct des Tyds, kreegen zy het vermogen, om zo veele, en hen onbekende talen te ſpreeken, als of ſy daar in geboren waren! Act. 2: 4-12. ja God deede door hen, dat is op hun geloove, ongehoorde wonderen, ſo dat Kreupelen van 's moeders Lyve af, liepen als herten en opſprongen als Rammen: Act. 38. doode wierden levendig Act. 9: 36-42. gelyk ook van Paulus byzonder word aangetekent, dat God

II B.ℶ.c.(β)§.**(.) God ongelooflyke kragten dede, door fyne handen; fo dat van fyn lyf, op de kranke gedragen wierden, de fweetdoeken of de gordeldoeken, ende dat de fiekten van haar weeken, en de boofe geesten uitvoeren Act. 19: 11, 12.

(:) Een nooit gehoorde veranderinge ten goede, fo onder Jooden als Heydenen, was de vrugt van hunne predikinge; denk aan den eerfte Pinxterdag Act. 2: 41. drie duyfent op eenen dag en dat door eene prædicatie, wierden bekeert, gelyk na eene kleine tyd, het getal der gene die geloofden, reets was vyf duyfent Act. 4: 4. ja kort daar na veele duyfenden Act. 21: 20. En nog meer onder de Heydenen, dog dat zullen wy fparen, als wy de vervullinge van defe Prophetie zullen aantoonen.

Ook woonde de Heere in hunne vergaderinge, onder de Lofzangen Ifraëls Pf. 22: 4. hy maakte hunne brandoffers tot afsche Pf. 20: 4. met een woord, de heylige geest viel op alle die hun woordt hoorden, leefen wy Act. 10: 44.

(∴) Laten wy 'er nog byvoegen, dat God toonde met hen te fyn; door hen wonderbaar te beware, en te redden uit gevaren, zo dat zelfs de yfere Poorten der gevangenisfe, van felfs open fprongen,

IIB.ב.c.(3)§.2.**(∴)gen, en de ketenen afvielen van handen en voeten enz. Act. 12: 7, 10. ſo dat wy met Marcus wel beſluiten mogen, en ſeggen, als ſy uit gingen en predikten, wrogte de H. mede, en bevestigde het woord, door tekenen en wonderen, die daar opvolgden; gelyk hy dus ſyn Euangelium ſluit. Trouwens hier van, had hun groote Leermeester, op de dagh van ſyn vertrek na ſyns Vaders huys, hen verſekert, zeggende *ſiet ik ben met u lieden, alle de dagen, tot de voleindinge der Wereld:* zynde dit waarſchynelyk de laatſte woorden, ja van den zeegen, dien hy met opheffinge der handen over deze Joodſche mannen heeft uitgeboezemt, en daar op henen voer. Waar op Matthæus Amen zegt, en dus ſyn Euangelie verhaal eindigt.

§§. Alle deſe dingen hadden nu deſe Heydenſche mannen *gehoort.* Na alle gedagten uit Jooden en Joden genoten, die in hunne heydenſche landen woonden, welke op dat groote Pinxterfeest tegenwoordig waren geweest, en kragtdadig bekeert waren: ook van tyd tot tyd uit hunne prædicatien; en dat niet alleen met de ooren des lighaams, maar ook der ziele. Gelyk in de hei-

II B. 2. c. (β) §§. heilige Schrift, als het in kragt genomen word, insluit, verstaan en geloven. Zie Psalm 81: 14. ach dat myn Volk na my gehoort hadde! en Joh. 9: 27. seide de Blind gebooren, ik heb het u alrede gezegt, ende gy en hebt niet gehoort. Wel, hadden sy dat so gehoort, dat God met hun lieden was, geen wonder, dat zy dese Joodsche mannen, so aankleefsden, en alles wilden hooren, dat hen van Godt bevoolen was.

II. Zoo als de Heere der heyrscharen door den mond van den Propheet Zacharia, heeft voorsegt, dat *het geschieden souden* in die dagen, dat Tien mannen uit allerley Tongen der Heydenen, grypen souden enz. So is het ook in den eerste Tyd van die salige dagen, *geschiet*.

Ja eer deese dingen in kragt geschied zyn, heeft de Heere daar al voortekenen van gegeven! zelfs by Christus geboorte, wanneer die Heydensche mannen uit het Oosten, die Persiaansche en Medische Wyze, door de Geest opgewekt, en door een Sterre van den Heere der Heyrscharen geleyd, kwamen tot Bethlehem, en het kindeken Jesus aanbaden, en Koninglyke Schatten het zelve offereerden. Matt. 2: 1-11. tot versterkinge van die de vertroostinge Israëls verwagteden; zo dat een Zacharia, Maria en Simeon, (als of zy met oogen, de vervullinge van dese Prophetie reets zagen) hem noemde, een ligt tot verligtinge der Heydenen. Luc. 1: 50, 79. cap. 2: 31, 32.

Gelyk tot versterkinge van die Joodsche mannen, ik meen de Apostelen, ook strekte, als sy sagen, dat van den Zeekant van Tyrus en Sidon, veele tot Jesus kwamen, om hem te hoo-

II. hooren, ja hem aanraakte (als by de slippe greepen) en daar op kragt van hem uitging, so dat zy genezen wierden. Luc. 6: 17, 18. gelyk ook, wanneer de Grieken Philippus baden, zeggende, Heere wy wilden Jesum sien, waar op de Heere Jesus, dit door Andreas aan hem berigt synde; zeyde, de uure is gekomen, dat de Sone des menschen zal verheerlykt worden. Om niet te zeggen, dat de bekeerde Zacheus, de Cananeesche Vrouwe, de Hoofdman over hondert by het kruys, als eerstelingen der Heydenen, waar op de oogst zoude volgen, waren aan te merken. Trouwens de Heere Jesus heeft hen hier van duydelyk verzekert, niet alleen Joh. 10: 16. reets aangehaalt, maar ook byzonder wanneer hy het geloof van eenen anderen Hoofdman, zo verheft had, dat hy in Israël zo een groot geloof niet gevonden had, daarop voorzegt, dat vele zullen komen van Oosten en Westen, en zullen met Abraham, Isaac en Jacob aanzitten in het Koningryk der Hemelen, Matt. 8: 10, 11.

Dog dit alles, is in kragt begonnen vervult te worden, van den Pinxterdag af, wanneer onder de bekeerden, ook veele Jooden-genooten, Heidenen van afkomst, aan den Jooden vraagden, wat sullen wy doen? mannen Broeders! Act. 2: 37. ja de voorname inhoud van de Handelingen der Apostelen, bevestigt dit; zie alleen Cap. 10. daar Cornelius een Hoofdman over Hondert, gebeden hebbende, dat God hem door bekwame Leeraars, in den weg der zaligheid mogte onderwyze, van God gewezen word, op een Joodsche man Petrus, welke op zyn verzoek, gekomen zynde, hy hem te gemoet ging, nederviel aan zyne voeten, hem aanbiddende; en wanneer Pe-

II. trus nu in zyn huys kwam, en daar vond, die van zyn maagſchap en byzonderſte vrienden, zeyde de ganſche vergaderinge, als uit eene mond, wy zyn dan alle hier tegenwoordig voor God, om te hooren, al het gene u van God bevolen is: waar op, Petrus hen leerende den eenigen weg der ſaligheid, viel de H. Geest op hen, tot ontzettinge van de gelovige, die uit de beſnydenis waren, waar op zy gedoopt wierden, maar evenwel Petrus en de andere Broederen, nog aankleefden, en by de ſlippe vast hielden, want vs. 58. zegt Lucas, doe baden zy hem, dat hy eenige dagen by haar wilde blyven. Lees ook byzonder Act. 13: 7. Sergius Paulus de Stadhouder, zogt zeer het woord Gods uit den mond van Saulus en Barnabas te hooren; gelyk vs. 12. getuygd word, dat hy geloofde, verſlagen zynde, over de Leere des Heeren; en allerbyzonderst v. 42—49. de Heidenen baden, dat hen tegen den naaſten Sabbath, het zelfde woord mogte geſproken worden: 't welk, als dit hun vergunt wierde, kwam byna de geheele Stad van Antiochien te zamen, en hoorde met die vrugt, dat zy zig verblyden, en prezen het woordt des Heeren, ja daar geloofden zo veele als 'er geordineert waren, tot het eeuwige Leven; het wil zeggen, of ſchoon een groote, evenwel een bepaalde menigte; dog bleef het alleen by de Antiochiers? neen! vs. 49, zegt Lucas ende het woordt des Heeren, wierd door het gehele Land uitgebreyd. De Dag zoude te kort zyn, zo wy meer byzonderheden zouden aanhalen, denk maar, hoe veele Heydenſche gemeenten, naderhand geſtigt zyn; zo als de meeſte brieven van Paulus, en de zeven brieven, die de Verhoogde Heyland aan Johannes gedicteert heeft, tot getuyge verſtrekken. Met een woord, de Naam

van

van de Kerk was ook doe, de Heere is aldaar! Ezech. 48: 35. ja toen zong men ook onder de Heydenen, de Heere heeft groote dingen aan deze gedaan! Ps. 126: 2.

TOEPASSINGE.

I So hebben wy dan Waarde Toehoorders gezien, dat volgens

A. Het Woord van den HEERE der Heyrschaaren, het *geschieden soude*, ja tot versterkinge van ons allerheyligst geloof, *geschiet is*; dat de Heydenen door gelovige Joodsche mannen, tot Christus en syn Kerke zouden bekeert en toegebragt worden, tot onze blydschap en zaligheid toegebragt syn. So *feylt 'er niet een woord in het Boek des Heere, nog het een nog het ander sal men missen* Jes. 34: 16. Ja wy voegen 'er by, deze *Prophetie heeft uitgedient*, en zal nooit *alsoo weer vervult worden*; want of schoon wy op goede gronden, vastelyk gelooven, dat 'er een gehele volheyd van Heydensche menschen, sullen ingaan in de Schaapskooje van den groote Herder: so weeten wy met die selfde geloofsvastigheyd, dat dit niet door Joodsche mannen zal geschieden: want na de bekeeringe der Heydenen, zal het tot nog toe verstokte Joodsche Volk, eerst bekeert en salig worden; gelyk de geest duidelyk door Paulus pennen geprophetеert heeft Rom. 11: 25, 26. ja wy zyn verzekert, dat de bekeringe der Joden, door Heydensche menschen van afkomst, dog door de besnydenis des harten, geestelyke Jooden geworden, sal geschieden: gelyk die zelfde geest door Moses in dat verheven Prophetish Liedt Deut. 32. de Joden en ons heeft toegezongen. Hoor wat de geest segt vs. 21b.

I A. ik dan ſal ſe (dat is de Nakomelingen van dat Jeſchurun) tot yver verwekken door die gene, die geen Volk ſyn, door een dwaas Volk, ſal ik ſe tot toorn verwekken: en twyffelen wy nog! ſo ſal de geest van Christus die door de Propheten ſprak, door Paulus, die ook die geest had, en door denzelve ſprak, ons deze Prophetie nog klaarder uitleggen Rom. 10: 19. in ſyn verband met het vorige en volgende.

B. Maar! Waarde Toehoorders, en gy byſonder, die deſe gemeinte J. C. te Mydrecht uitmaken, *ik worde* (of ſchoon ik het gezegde ſtaande houde) *gedrongen, my te herroepen*, en tot uw te zeggen, neen, *deze Prophetie heeft niet geheel uitgediend:* dezelve zoude *onder uw* (ô vreemd en opmerkenswaardig geval!) en dat boven alle de gemeente in Nederland, *onder uw in enige opſigte kunnen hare vervullinge krygen*; en ag! dat God na het wonder van ſyne ſouveraine en onnaſpeurlyke genade, dit gave!

א. Althans; gy ſiet hier voor uwe oogen,

a. Een *Joodſch Man*, uit het geſlagte Abrahams, geboren in Neuſtad, onder het Koningryk van Hungarien, uit geagte Joodſche Ouders; die, dewyl ſy dezen Salomo, tot den Dienst van God geſchikt hadden, hem aan de voeten van de Gamaliels, op de beroemde Hooge Schoole der Jooden, te Praag, hadden beſtelt; ja die ook, in ſyn geboorte Stad, tot een openbaren Herder en Leeraar, van die ſo jammerlyk verdwaalde Schapen, wettig was aangeſtelt: die door zyn leven, na de beſcheydenſte wyſe der vaderlyke wet,

I B. ℵ a. wet, en door zynen yver, een goed getuygenis had by zyn Volk, en by hen in groote agtinge was; te meer, dewyl hy ook een yverig vervolger was, van de gekruysten Christus, ja van alle die hem voor de beloofde Messias erkenden, en dus (mag ik het seggen dewyl hy hier tegenwoordig is? ja ik zegge het met vrymoedigheid, want ik weet dat hy het zelfs opentlyk wil bekennen) een Gods-Lasteraar was, hoewel onwetende in syne ongelovigheid, (en dus niet die onvergeeffelyke lasteringe tegen den H. geest begaan, als zyne Phariseeuwsche Voor-Vaders Matt. 12: 24. begaan hebben.) So als die groote Joodsche man Paulus van sig openbaar getuygt Act. 22: 3, 4. en 1 Tim. 1: 13.

b. Dese Joodsche man,

(α) *Staat hier nu* voor het aangezigte Gods, en der gemeinte van Jesus Christus den gekruisten, ja van de Engelen Gods die in de gemeente tegenwoordig syn, als zulk een, die door dien selfden gekruysten, *in syn heilige openbaare bedieninge gestelt is:* daar ik na den aard der liefde, ook van mag en moet vertrouwen, dat hy dien Christus met zyn gansche harte dankt, dat hy hem daar in, (tegen allen tegenstand) bekragtigt heeft, zo als die groote Joodsche man dede, 1 Tim. 1: 12.

Immers dit is ulieden, Eerwaarde Opsienders van dese gemeinte J. C. openbaar en blykbaar geweest, ja alle die hier tegenwoordig zyn voor Gods; dat de Wel Eerwaarde Clasfis van

I. B. ℵ. a. b. (α) Schieland, in het vorige jaar, na een ſtrict Examen (ſo als dat behoort, en ook byzonder aan zulk een) hem hebben vryheid gegeven, om in het openbaar, den gekruiſte Christus, als de eenige weg der Zaligheid te verkondigen, onder ons, die van vorige afkomst, ſondaars, uit de Heydenen ſyn; gelyk hy in dien Tydt, dat hy ledig op de Markt ſtondt, op veele Dorpen, en verſcheide aanzienelyke Steden van ons Land, tot ſtigtinge van veele verſtandige en Godvrugtige Chriſten Toehoorders gedaan heeft.

(β). Maar hier ſtaat ook, UWEN *Joodſche man!* Gemeinte van Jeſus Christus, die alhier te Mydrecht vergadert word; ja ik gebruyke vele Vrymoedigheid *uwen Wettigen* Joodſche man! laat uw Conſcientie ſpreeken, Eerwaarde Opſienders van deze Gemeente, ter dezen tyd, juist van den Heere des Oogſtes geſtelt, om deze Gemeente van een Nieuwe Arbeider te verſorgen, of gy lieden niet, zonder eenig aanſoek van hem en de zyne (althans van my niet, of ſchoon alhier tegenwoordig, toen zyn Eerw. alhier als Proponent, de eerſte en de laatſte Predicatie dede uit Eph. 1: 7. en dat de dag tevooren, wanneer hier de beroepinge moest geſchieden) ook niet, door het geſag van Polytyke, of kuypen en kruijen van Kerkelyke Perſonen, maar, in des

Hee-

I. B. ℵ. b. (β). Heeren Vreese, uit overtuiginge van uw gemoed, tot een Herder en Leeraar over deze gemeente verkoren hebt? en dat tot blytschap van een groot deel van de verstandigste en Godvrugtigste van deze gemeente, zo aansienelyke als geringe! wel heb ik dan te veel vrymoedigheid gebruykt, als ik hem genoemt hebbe, uwen Joodsche man?

(γ). Dog laat my oude man, eens toe, dat ik nog stouter spreeke, ik voege 'er dan by, *Gods* en uwen Joodsche *man*. want die na de ordeningen, en het Voorbeeld van de Apostelen en Apostolische Kerke geroepen word, word van Godt geroepen, en bysonder als het zo geschied, gelyk dese beroepinge! en dat helaas al te zeldzaam in deze dagen: wanneer men dat zeggen der Ouden schynt te vergeten of te verwerpen, vox populi: vox Dei. De stemme des Volks, de stemme Gods. Ja zo men de Redenen wil naspeuren, waarom, (daar de arbeiders thans zo veele, zo ervaren, zo onvermoeit arbeiden en ondertusschen) de Oogst, zoo gansch gering is, dewyl de Geest uit de harten, Huysen en Kerken geweken is; vreeze ik, dat men onder die ook tellen mag, dat al te vleeschelyk woelen, meer werkende als biddende in de beroepinge van Leeraars. Ach dat *Hy* die zit, om het huys van Levi te

I. B. ℵ. b. (γ). louteren, ons ook van die Melaatsheid reynige!

Het is reeds ulieden bekent, en het zal zo aanſtonds door my, na de gewoonte hier gebruykelyk, van dezen Predikſtoel voor alle die hier vergadert zyn, geleſen worden; dat de Edel Mogende Heere Staaten dezer Provintie, gelyk ook die, van dit Cappittel; uwe vrye keuſe en ongedwongenge beroepinge, goedgunſtig geapprobeert hebben, en het Wel Eerwaarde Clasſis van Utregt die geconfirmeert, ja na hem ſtrict geëxamineert te hebben, met een uitſtekend genoegen (ſo als het opentlyk is bekent gemaekt) hem aan uw overgegeven, en met zegebede tot uw gezonden heeft.

Ik kan dan niet anders (of ik ſoude myn ziele geweld aandoen) als deſe beroepinge, voor een Roepende ſtemme Gods houden; dat drang, aan het verſoek van uwen Joodſche man, op myn harte gegeven heeft, tot zyner bevestiginge; daar 'er andere van zyne lievende Medebroeders waren, geſchikter als ik oude man, tot zulk een Post.

(δ). Ja voor het laatſte, zeg ik in dit opzigt (want veinzen kan, mag, en wil ik niet) ik worde genootzaakt om de keuſe van de Eerwaarde Opſienders dezer gemeente, te billyken; en U Eerw. maar veel meer den HEERE in myn harte te Pryzen, en overluit te roepen, van den HEERE is dit geſchiet, en

I. B. ℵ. b. (δ). en het is wonder in onze Oogen! ja wy zyn als die geene die droomen! Ps. 118: 23. en 126: 1.

Immers, ik voor my, houde hem voor een *bekwaam en ervare Leeraar en Leydsman* van den weg des Levens. Half gestudeerd, is hy niet: Tyd, heeft hy overvloedig gehad, om een schat van allerleye wetenschappen te versamelen; dewyl hy bykans zes jaaren (*) gezeten heeft, aan de voeten van Beroemde Gamaliëls, op de Academie van Utregt: van Ouds en nog een Bloeijende Kweekhof van geleertheid en Godvrugt. Wat zyn naarstigheid en vorderinge betreft, is allen die met hem verkeert hebben, met lof bekent; gelyk ook uit de Loflyke getuygenissen, van zyne Beroemde meesters, ja uit zyne reeds gedaane Predicatien.

Maar, ik sal meer seggen: en waarom soude ik swygen? lof van menschen, zoeke nog behoeve ik niet; als ik Godt maar mag bevallen, en dan zing ik,
„Hey! wat vraag ik, na het looven:
„daarom ben ik vroomer niet; waare
„lof komt dog van boven, van hem
„die in 't herte siet; niemand is meer
„prys gestelt; dan hy in Gods oogen
„geldt. ja, hey! wat vraag ik na het
„smaden, als ik vermy de boose daad;
„Godes wille laat ik raaden, dan doed
„leu-

(*) Daar Fred. Rastag a Weile naar twee jaren te Groningen gestudeert heeft, en daar op Proponent is geworden.

I. B. ℵ. b. (δ). „ leugen my geen kwaad"; ik weet zeer wel, dat ik geen hartekenner ben; ja dat myn oordeel feylbaar is; daar ik door lange ondervindinge in bevestigt ben, van die gene, die in den schoot der Kerke geboren en opgevoed waren, daar ik wat goeds van hoopte, die intusschen wedergekeert zyn, met de Hond tot zyn eigen uitbraaksel &c. Evenwel, gelyk de overtredinge des godloosen, spreekt in het binnenste van zyn herte, daar is geen vreese Gods voor zyne oogen. Ps. 36: 2. soo spreekt ook, de nauwe en Broederlyke verkeeringe, die ik bykans 10 jaaren, met dezen Joodsche man, mynen Waarde Broeder, en nu door Gods genade, Geagten Medebroeder, geoeffent hebbe, ook in het binnenste van myn harte, dat zyn Eerw. de Vreeze Gods, niet alleen toegedaan, maar dat die ook zyn schat is! en dus dat hy geen halfziende Leidsman is, maar die twee oogen heeft, en van wiens harte dat deksel van Moses, dat nog op zyn vleeschlyke Broeders legt in het leesen van het O. T. weggenomen is, volgens 2 Cor. 3: 14-16. ja die by bevindinge den weg, die den verstandigen na boven leydt kent, en zo kent, dat het zyn grootste Eer en vermaak is, daar in zo te wandelen opdat hy andere niet allen wekken, maar ook trekken mag.

Ik voor my houde dezen Joodschen man, dan ook voor een *geestelyke Jood*, die de besnydenis niet alleen in het

I. B. ℵ. b.(δ) het vleesch, maar ook in den Geest ondervonden heeft; gelyk daar toe alle redenen, om dit moreel na den aard der liefde van hem te gelooven, zig aan een yder die onbevooroordeelt is, openbare: ja wat zegge ik? boven ſeer veele, die uit de ſchoot van onze Kerke, zig tot het Predik-ampt begeven, hoe weerdig ook te agten! heeft zyn Wel Eerw. niet getoont, dat zyn beginzel om de Heere Jeſus te belyden, geen ydele eer of vuyl gewin, maar de liefde tot eenen door zyne Vaderen, ja door hem zelve gekruyſten Christus, geweest is? wie onzer tog heeft, als hy, Volk en Vaders Huys, goed en bloed, eer en aanzien, en alles wat het vleeſch aangenaam is, verlaten, en ſo als hy getoont, dat de armoede met de ſmaadt haar metgezel, om den Naam van Christus, van hem meerder en Heerlyker Rykdom geſchat wierden, als alle de ſchatten van de wereld? Wie dog van zyne goede en vermogende vrienden, konde met eenige waarſchynelykheid hem voorzeggen, dat hy in dit Land, ſo een alleraangenaemſte, aanzienelyke en Voordeelige ſtantplaatſe als deze is (die God O Wonder! voor hem bewaart heeft) en dat onder de Eerw. Claſſis van Utregt, tot zyn deel zoude hebben? Althans, wanneer hy, mogelyk aan my het eerſte, zyn lust tot het Voortreflyk en gewigtig Predik-ampt, openbaarde, gaf ik hem deze Troost; dat hy blyde mogt zyn,

als

I. B. א. b. (ᵈ) als hy met een gemeinte in Oost of West begifcigt wierd: 't welk ik met redenen ſterkte, die ik nu om reden zwyge. ook kan ik betuyge, dat ik in myn gemoed, meer verſterkt ben, door alle verdrukkingen (die onder de godlyke toelatinge) hem overkomen zyn; welke zyn ſtantvastige liefde tot Christus, meer openbaar gemaakt, en tot zyn beproevinge verſtrekt hebben; IK, ik ben wel eens oog en oorgetuige geweest, van zyne Regt Christelyke gedragingen! om niet te zeggen, dat ik ook by alle gelegentheid, en by allerley ſoort, onder wiens oogen hy dagelyks verkeerde, naar zyn gedrag vernomen, en niets als alle lof (hoewel hy een mensch is, en blyven zal, tot den laatſten ſnik) gehoort heb; ja de lasteringe, als volkomen onwaarheden (om niets hatelykers te zeggen) zo klaar als de dag bevonden heb; behalven dat 'er onder waren, die onder myn oog, en van andere brave menſchen zoude geſchiet zyn, daar wy juist het tegendeel van gezien hebbe, en ten allen tyde ſolemneel zouden moeten en kunnen bevestigen: zo dat ik menigmaal in myn herte en ook tot andere zeide „ hy is althans voor „ dat weê, bevrydt, dat alle men„ ſchen wel van hem ſpreeken, want „ hare vaders deden dergelyke den val„ ſche Propheten, Luc. 6: 26. Ja hy ondervind, die bemoedigende voorzegginge van die veragte ziele, aan welke zyn eigen volk een grouwel had-

I. B. א. b. (δ) hadde, Jeſ. 49:7. Ik meen den nu verhoogden Soone Gods en des menſchen, als hy zegt, zalig zyt gy, als u (de menſchen) ſmaden, ende vervolgen, ende liegende alle kwaad van u ſpreeken.... want alzo hebben zy vervolgt, de Propheten, die voor uw geweest zyn, Matt. 5:11, 12.

ב. En, om mynen Text te vervolgen, wat dunkt u Godvreezende? zoude ik roekeloos en ongegront ſpreeken? als ik, het geen op myn harte hebbe, opentlyk verklaarde; dat ik met veel ruimte na den aardt der liefde van hem vertrouwe, *dat God met hem is*! dat hy een Bondgenoot Gods, en Godt zyn God is, tot wiens ziele, de Heere van vreede geſproken heeft! ik voor my, heb geen reden om te denken, dat het geene zyn Eerw. aan my als een boeſem Vriend, zo mondelyk als ſchriftelyk, vermelt heeft, een nageboostst werk is, dewyl het zelve alle bybelſche merktekenen had, met de zaligheid verknogt, en voor zo veel ik weet, nooit met zyn daden verlogent heeft: ten zy ik ſtrenger van mynen Broeder, als van myn zelve wilde oordeelen; een gebrek in deze dagen, al zeer, en veele te betreuren! en byzonder omtrent die gene, welke van hunnen aanhang niet zyn, niet genoeg op het harte drukkende, die ernſtige waarſchouwinge van hem, die niet na het gezigt zyner oogen, nog na het gehoor der ooren, behoeft te oordeelen; (als wy menſchen doen moeten) die ons toeroept, oordeelt niet, op dat gy niet geoordeelt word &c. Matt. 7:1 5. ook tegen het regte beſtaan der opregte

Pſ.

I.B.ב. Pſ. 139:2. Is God, niet merkelyk met hem geweest? is de liefde niet uit God? is hy het niet, die zo veele harten van allerley ſtaat, ſtudie, en waar onder veele deftige, verſtandige en Godtvrugtige gevonden worden, bewogen heeft, om zulk een aantal van jaaren, hem met zyn gehele Huisgezin te onderſteunen? en dat in een tyd daar de liefde tot den Driehoofdigen Afgod meer brand, en de liefde tot den drieëenigen God merkelyk verſlaauwt! althans ik pryze God hier over in myn harte, en zegene alle die weldadige lieden, zelfs een Weduwe, al had dezelve maar twee penningskens gegeven, tot het Huys des Heeren!

Is de Heere niet merkelyk met hem geweest, in die ſmertelyke val? is het niet openbaar, hoe God hem toen met ongewone genade geſterkt, en het zo goedertieren genezen heeft, dat het hem niet merkelyk in zyn Dienst hindert?

Ik voor my, telle ook onder de bewyzen, dat God met hem is, dat hy aan zyn Eerw. zo een geſchikte Hulpe verleent, en daar in ook een welgevalle van den Heere getrokke heeft! dat Hy ook zyn Egt met drie mannelyke Spruyten, die wat goeds belooven, gekroont heeft; leevende in die zugt en hoope, dat deze Soonen in plaatze van hunne Godtvrugtige voorvaderen, mogen geſtelt worden, en door dezelve, de naam van hunnen Vader in de Kerke Gods, lange mag gedagt worden, met Dankzegginge!

Eindelyk om te beſluiten, houde ik het voor my, als een bewys dat God met hem

is,

I. B. ב. is, dewyl hy anders in zynen Druk, lange vergaan was!

Dit gevoelen moeten de Eerwaarde Opzienders, van deze Gemeente, ook van zyn Wel-Eerwaarde, gehad hebben; dat, daar zy keur van Deftige en bekwame Jongelingen gehad hebben, hem tot een wegwyzer, Leydsman, en Voorganger gekooren hebben; en dat zoo vrywillig en ongedwongen; gelyk hy nu als zoo een, hier voor het aangezigte Gods en der gemeinte ſtaat, en van dit zyn werk, in het namiddag uur (zoo ik met de Heere vertrouw) een aanvang maken zal.

II Heeft dan de HEERE, O Mydregtſche Gemeente! dezen Joodſche man tot uliedén gezonden? wat eischt en verwagt de Heere van u anders, als dat gy nu ook zyn ſlippe grypen zult,

A. en tot hem zeggen, *wy zullen met u gaan.*

א. Merkt daar toe, dezen Joodſchen man, aan,

a. als een bewys, dat God nog met uliedén is; ziet hem aan, als een geſchenk des Hemels, immers de Heere zelfs, telt dit, onder de grootſte gunstbewyzen, zie 2 Chron. 36 : 15. dan zegt hy, dat hy vroeg op is, om zyn volk te verſchoonen, ſendende zyne boden, gelyk hy dit zyn volk als wat groots verwyt: Jerem. 7 : 25. ja de Heere merkt dit aan, als een bewys dat hy in den Dag des Toorns, wanneer hy wrake doed, over hunne daden, nog des ontfermens gedagtig is, zie

Jeſ.

II A. ℵ. a. Jes. 30:21. dankt dan nu de HEERE in het verborgen en in het openbaar, voor dit groote geschenk, dat hy de breuke, door het vertrek van een waardig Leeraar gemaakt, weder zo goedertieren en zo spoedig, geheelt heeft.

Bedenkt daartoe, dat gy niet beter zyt, als zo veel blinde Heydenen, vervoerde door Muhamed en den Antichrist, ja als dat zo zeer verstokte Jodendom, dat wel eer Gods Volk was; wat dunkt ulieden, had de Heere geen regtvaardige redenen gehad, om zo met deze gemeente te handelen, dat gy bitter moest klagen, wy hooren onze Propeten niet, en daar is niemand onder ons, die weete hoe lange? uit Ps. 74:9. Immers, zullen hier, ook niet al te veele gevonden worden, die tot de vorige wegwyzers met 't zondig Israel gezegt hebben, zo al niet met een stoute mond, ten minste met stoute daden, wy zullen in die weg niet wandelen, Jerem. 6:16. ja als die stoute mannen tot hem zyden Cap. 44: 16. aangaande het woord dat gy in den Naam des Heeren gesproken hebt tot ons, wy en zullen na uw niet hooren. Had God al niet overlange redenen gehad, om ook dezen Wyngaard tot verwoestinge te stellen voor het wilde swyn des wouts? gelyk hy met zo veel Kerken, daar in de schriften van het N. T. van gemeld word, en naderhand, met zo veele in Vrankryk, Hongarien, de Palts en andere gehandelt heeft.

Belyd die schuld openhartig, en zoekt 'er

II A. N. a. 'er verzoeninge over in het Bloed van Chriſtus.

En bidt dog, om den Geest van Chriſtus, dat hy u, die nog op den breeden weg des verderfs wandeld, daar op arreſtere, en ſtil houde; ja uw de ſchandelykheid en de ſchadelykheid, van die paden des doods, en in tegendeel de betamelykheid en zaligheid van den nauwen Levensweg, zo bekentmake, dat gyden eerſten, met uw ganſche herte mogt verlaten, en op den anderen, met een welberade keuſe, uw voeten mogt zetten, en die houden, tot den einde uwes Levens.

b. Maar grypt nu ook de *ſlippe van dezen Joodſchen man.*

1. Erkent hem, als een geſant van den grooten Koning tot ulieden gezonden. Wy bidden u Broeders, erkent de gene die onder uw arbeiden, ende uwe Voorſtanders zyn in den Heere, ende u vermanen, en agtſe zeer veel in de liefde om hares werks wille, zo ſpreekt Paulus die groote Joodſche man, u aan 1 Theſſ. 5: 12, 13. ja hoort dien allergrootſte Joodſche man Emanuel, u betuigen, voorwaar, voorwaar, zegge ik u, zoo ik iemant zende, wie die ontfangt, die ontfangt my, en wie my ontfangt, die ontfangt hem die my gezonden heeft Joh. 13: 20. en volg. Luc. 10: 16. wie u hoort, die hoort my, en die u verwerpt, die verwerpt my, en den genen, die my gezonden heeft.

2. Betoond hem alle behoorlyke Hoog-

II A. ℵ. b. 2. agting en eerbied, gedenkt, dat God in het Kerkelyke, hem boven u alle, van wat rang of ſtaad gy zyt, als een Vader geſtelt heeft: laat een Heidensch Koning uw niet beſchamen, die als de Joodſche Ehud tot hem zeide, ik heb Gods Woord aan u, op ſtond van zyn ſtoel, offchoon hy een ſwaarlyvig man was, Regt. 3: 20. Nog ook zyn vleeſchelyke broeders, die hem als hunnen Rabby dubbel eerden: Trouwens, dat ſchynt in alle Religies meer in het algemeen door, als in de onze.

3. Maakt tog neerſtig gebruyk van zyn onderwys; en voor al gy kinderen, ja ook oude, die nog kinderen in het verſtand zyt; komet gy allen hooret na hem, hy zal u des Heeren vreeze leeren.

4. Gedraag u gehoorzaam, aan zyn goede vermaninge: op dat in plaatze dat hy met den opperſten Leeraar, over dat outtyds verſtokte Joodſche Volk, ook over u zoude klagen, maar myn volk, heeft myne ſtemme niet gehoort, en Iſrael heeft myner niet gewilt. Pſ. 81: 12. Maar dat hy in tegendeel, met Hem, die het hoofd der Heydenen zoude worden, van dat volk, dat hem niet kende, ook over uw die Heydenen van afkomst zyt, mogt roemen, zo haaſt, als haar ooren van my hoorden, hebben zy my gehoorzaamt Pſ. 18: 44, 45. Ey! laat hy tog uw vyand niet worden, als hy de waarheid zegt, zo als Paulus klaagt. ag wat is 't een oordeel

II A. N. b. 4. deel als de Regtvaardige zwygen, en hunne tonge aan 't gehemelte kleeft, en zy niet meer een bestraffende man zyn! *De oude* zeyden „ *een stout zon-* „ *daar*, *en een lauw Predicant*, *daar* „ *staat de Zatan in 't midde*" erkende, den eenen stout, en den anderen een vreesagtig man! gedenk dat dit ook zyn last is volgens de taal van Paulus. Spreekt dit en vermaant, bestraft met alle ernst, dat niemant u veragte Tit. 2: 15 ja erinnert u gedurig, dat God hem als een Vader over u gestelt heeft; wat Soone is 'er tog (of het moeste een Bastaart zyn) die de Vader niet kastyd? vraagt Paulus Hebr. 12: 7, 8. hebt in tegendeel, hem, dan zo veel te meer lief, dewyl gy daardoor te meer verzekert word, dat hy geen menschen behager is, en niet het uwe, maar u zoekt, om u als brandhouten uit het vuur te rukken, en door vreeze te behouden. 2 Cor. 12: 14. Judæ vs. 23. ja gedenk aan Salomo's lesse, dat openbare bestraffinge beter is, als verborge liefde Prov. 27: 5. dat de wonden der liefhebbers getrouw zyn, maar de kussinge der haters aftebidden.

Hier moet ik u ter opwekkinge erinneren, het pryswaardig bestaan der gemeinte van Antiochien omtrent hunnen Leeraar, (die men denkt, om zyn groote zeggens kragt, Chrysosthomus, dat is *guldemond* gebynaamt wierd in de 4de Eeuwe.) Deze man was een ernstig bestraffer, en die den weg na den Hemel zeer nauw bepaal-

II A. ℵ. b. 4. de, zo dat hy eens, in die groote Stad predikende, uitriep „ Toehoorders! hoe veele denkt gy, dat „ in deze Stadt zullen zalig wor„ den? het zal een hardt woord „ zyn, dog ik zal het evenwel zeg„ gen. Of ſchoon hier veele duy„ ſenden zyn, zo vreeze ik, dat 'er „ geen honderd, zullen zalig wor„ den: ja ik vreeze nog aan die „ honderd. Want wat boosheid is „ 'er onder de jonkheid, en wat „ yverloosheid onder de oude"! En evenwel was het volk zo aan hem verkleeft, dat als hy van den Keizer, tot Bisſchop van Conſtantinopolen, beroepen was, zo wilde het volk hem niet los laten, niet tegenſtaande de Bisſchop een Predicatie dede, om het zelve daar toe te bewegen: zo dat zy hem met een wagt bewaarden, en de Kyzer, hem niet dan met list konde krygen; belaſtende aan den Gouverneur van Antiochie, dat hy hem, buiten de Stad, op een zekere plaatze ontbieden zoude, als of hy hem wat geheims, te zeggen had; 't welk hy niet durvende weigeren, daar de Muilezels vond gereed ſtaan, die hem na Conſtantinopolen over bragte; gelyk hy ook op order des Kyzers, wel zes mylen van de Stad, door de aanzienelykſte met ſtatie wierd ingehaalt. Ja wanneer hy naderhand, door die booze Kyzerinne Eudoxia, om zyn getrouwheid geban-

II A.N.b.4. banne wierd: liep het volk te zamen, en riep met Tranen, laat liever de Sonne niet schynen, als dat Chrysosthomus niet zoude prediken (*).

Laaten, bid ik ulieden, om Godswille, zyne beschaffende vermaningen, niet minder maar meerder kragt by uw hebben *om dat hy een Jood geweest is*; anders zoudt gy toonen, geen Abrahams kinderen te zyn, of te willen worden, want Abraham is een Vader van alle die gelooven, Rom. 4: 11. en alle die waarlyk tot de Kerke van Christus worden toegebragt, hebben hier al vereeniging in den Geest, met Abraham. Ja dan moet gy ook minder agt slaan op de vermaninge en bestraffinge van Christus; O Gruwel! want die was immers een Joode, zo dat de zaligheid is uit de Jooden Joh. 4: 22. dan moet gy ook veragten alle de Propheten des O. T. ja de Apostelen des N. T. wat waren die anders?

Zo gy wel denkt, zult gy voor dat volk, als volk, de grootste agtinge hebben, die met de Edelgeborene in onze dagen, op hunne Hoog Edele afkomst, met alle, en meerder regt, kunnen roemen; zyn zy niet de eerste kinderen Gods, en nog van Godt gelieft om der Vaderen wille? Rom. 11:28.

(*) Het een en ander kan de Lezer vinden, in dat uit het Engelsch vertaalde nuttige werkje van William Cave, eerste Christendom pag. 225. en by, A. Hellenbroek over Hoogl. 8: 12. pag. 2225.

II A. א. b. 4. 11 : 28. is uit dat volk niet de Zaligmaker? wat hebben wy niet zalige voorregten, naast God, aan hen te danken, dat de boeken des O. T. (die van wegen de Hebreeuwsche tale, door veranderingen of uitlatinge van een tittel of jota, zo ligt konde vervalst en bedorve zyn geworden) zo ongeschonden zyn? hebben wy dat niet aan hunne voorvaderen, die met een ongelooffelyke moeite, de Letters telden, te danken? door wie zyn wy heydenen het eerste gelokt? is het niet door Joodsche mannen? hebben niet die Semieten ons Japhetiten gelokt, om te wonen in de Tenten Sems? waaren toen onze geloovige voorvaders, niet op het naauwste vereenigt met de Joodsche kerk, ja zelfs met die van Jerusalem? dat wy heydenen bekeert zyn, is dat niet op het gelovig en aanhoudend gebed geweest van Vader Abraham, die wist dat zyn geestelyk zaad, zoude zyn als de sterren aan den Hemel en als het zand der zee? gelyk ook van de geloovige des O. T. in volgende tyden, wanneer God, die belofte aan Abraham gedaan, nader verklaart heeft? zo dat, in plaatse van hem, daarom minder, moet gy hem meerder agten!

Ja Gemeente van Mydrecht! gy hebt een byzonder Leraar, als geene in ons geheele Nederland, en (in dit opzigt) een wonder Predikant! Elk bekeert Leeraar, is een wonder Pronkstuk van genade; maar een waar bekeerde Jood

II A. ℵ. b. 4. Jood, een dubbel wonderlyk teken, dewyl 'er geen Natie is, zo dodelyk gebeten op ons, als dat volk. Laat ik ulieden, eens een ſpeculatie opdisſen, die wel het gehemelte ſtreelt, maar de maag, zo niet voed, nog het hart verſterkt, als gemeen brood. Ik merk deze uwen waardigen, eertyds Joodſche maar nu Chriſten Leraar aan, als Lazarus die arme Joodſche man, die uit de dooden is opgeſtaan, en als uit Abrahams ſchoot gezonden tot uw, om ulieden die nu zyn broederen door belydenis geworden zyt, te waarſchouwen, op dat gy niet komt in de plaatſe der pyninge. Ja ik zegge, hy is tweemaal uit den dooden opgeſtaan, want het Joodſche volk, van wegen dat ontzaggelyk oordeel der verblindinge en verhardinge, zyn boven andere menſche dood, ja als tweemaal geſtorven! ô wat behoort 'er niet toe, om hen tot 't hiſtoriſch geloof te brengen? gelyk dat volk, daarom by Ezechiel op het 37ſte Capittel, by een valleye van zeer dorre doodsbeenderen vergeleken word. Dit is althans van hem zeker, dat hy nu in Chriſtus gelooft met zyn verſtand en oordeel, en dus eens uit de dood is opgeſtaan; en dat hy als ten tweedemaal is levendig geworden, daar twyffelyke ik met een moreele zekerheid na de liefde niet aan; en wie zal het tegendeel bewyzen? daar de liefde ons gebied, als de ſchale des oordeels in

II A. N. b. 4. de balans ſtaat, en wy geen meerder redenen hebben om kwaad als goed van onzen broeder te oordelen, moet de ſchaal aan de goede kant overſlaan. (*)

Ook zoud gy (zo gy mogt twyffelen, of de Schriften des O. T. uit de Hebreeuſche, in onze tale wel zyn overgezet) hem vraagende, zo, zal hy uw in gemoede kunnen zeggen, dat hy, hoe blind ook te voren, den letterlyken zin, net zo verſtaan heeft, als hy nu, na dat hy ook onze duitſche tale van a, b, c. geleert heeft, dezelve in onze Nederlandſche bybels leeſt; gelyk, trouwens de Jooden in het gemeen getuigen, dat onze vertalinge de beſte is, van alle, die 'er gevonden worden.

5. Maar byzonder! wil ik uw bidden, om de liefde tot Chriſtus, en uw eigen zaligheid, dat gy niet valt over zyne menſchelyke gebreken; maakt de verborgene niet openbaar, maar bedekt dezelve: en die openbaar zyn, vergroot ze niet: gedenkt dat gy wel een Engel Gods, maar in het vleeſch ontfangen hebt. Zoo hy een Engel geheel gelyk was, gy zoud met zulk een groote en zidderende vreeze hem hooren, als de Herders, zo dat gy op een byzondere wyze, door Gods kragt zoude moeten onderſteunt worden, ja met de fol-

(*) Over dit ſtuk kan de Lezer te regte raaken, in dat zo geleerd als Godvrugtig werkje van den beroemden Haagſche Leraar Guilj. Saldenus, Toetſteen van eens Christens oordeel.

II A. ℵ. b. 5. soldaten van het graf als doode moeten vlugten. O wat wysheid en goedheid Gods is het, dat hy zyn volk door menschen die swakheden hebben, wil leeren: anders zoude men in gevaar zyn, afgodery met dezelve te begaan, en met het blinde volk te roepen, „ Een stemme Gods en niet eenes menschen Act. 12: ook is dat voor 't volk nuttig, op dat zy medelyden met hetselve zouden hebben; erinnere u dikwils die kostelyke uitbreidinge in onze Categismus, van het vyfde gebod.

6. Zyt vergenoegt met die talenten, die God in hem als een aarden vat gelegt heeft! wenscht gy dat die gaven en genaden, in hen vermeerdert, en zyn gebreken vermindert worden? bid veel voor hem, en vooral gy, die den Geest des gebeds ontfangen hebt: hy verwagt het met alle regt van u: hoor hem met Paulus u vermanen, Rom. 15: 30-32. ende ik bidde u Broeders, door onsen Heere Jesus Christus, en door de liefde des geestes, dat gy met my strydet in de gebeden, tot God voor my, op dat ik mag bevryt worden, van de ongehoorsame in Judæa, en dat deze mynen dienst dien ik aan Jerusalem doe, aangenaam zy den heiligen; op dat ik met blyschap, door den wille Gods, tot u mag komen, en met u verquikt worde. Mogt hy met Moses door uliede ondersteunt worden, als door Aäron en Hur, en met de

II. A. א. b. 6. Leidslieden van Juda, in zyn herte zeggen en ondervinden, dat gy als inwoonders van dit Jerusalem des Vredes, hem, tot een sterkte zyt in den Heere der Heyrscharen, synen en uwen God. Zach. 12: 5.

7. Zyt niet alleen begeerig om wyser te worden door zyn onderwys, maar ook beter; om den weg niet alleen te weeten, maar ook te bewandelen! gedenkt daartoe, dat de Vreeze des Heeren is het beginzel der wysheid, ja dat alle die ze doen, goed verstand hebben. Bid veel met David, Ps. 143: 10. leert my u welbehage doen, uw goede geest, geleyde my in een effen Land.

ב. Zoo gy deze dingen betragt (en ag dat God het willen en het volbrengen in uw werke) en uw herte met de Heere is, zo zal de Heere meer in kragt met *uwe Joodsche man* en met ulieden zyn. Zo gy hem soekt, hy sal van uw gevonden worden, maar zo gy hem verlatet, hy zal ook uw verlaten, 2 Chron, 25: 1. dit laat de Heere verre van uw syn!

B. Maar het word Tyd, veel geliefde Broeders in den Heere, en teffens mynen gewenschte Medearbeyder, ja ook aangename Buurman, Dat ik my tot Uw Eerwaarde wende! dog myne aanspraak en onderrigt zal kort zyn. Want ik agte het thans zo nodig niet, u de swaarwigtigheid van uw Ampt, en het veelvuldig werk, onder 't oog te brengen: dewyl ik overtuigt ben, dat gy daar van niet onkundig zyt; behalve dat ik vertrouw, dat gy in die Joodsche man, die ik, hoewel slauw ge-

II.B. geschetst heb, uw pligt zult opgemerkt hebben: ook zal het kostelyk Formulier der Bevestiging, dat ik u so aanstonds zal voorlezen, uw die beter als ik in staat ben, Voorhouden. Voor alle dingen, beveele ik dese gemeente, aan uw tederhartig opsigt, geduurige waaksaamheid, en aanhoudende liefde: ik eische in den Naam des Heeren, en verwagte ook in de liefde, dat gy alles, wat gy syt, tot haar Tydelyk en Eeuwig welzyn, op dezen dag plegtig zult overgeven en verpanden, ja alle uwe ziels en lighaamskragten, met blytschap daar in sult verteeren.

Ondertusschen, drukt geduurig op uw harte, wat groot en seldzaam wonder van genade, God aan u bewesen heeft! dat gy, die een vleeschlyke zoon van Abraham, ook een geestelyke, ja een Christelyke Jood geworden zyt! noemde Johannes de Dooper ons Heydenen, doe uwe Vaders nog Gods Volk waren, steenen (althans na velen gedagten) Matt. 3: 9 gelyk onze Vaders in een dubbele zin waren: ik weet, gy zult met my toestemmen, dat uw Volk, in deze Dagen des Toorns, en dus ook gy, nog verstokter en verharder zyn: dewyl zy zo veel voorwendsels hebben voor haar ongelove, te veel om te melden, en uw ook over bekent. Laat dat geduurig, de stoffe van uwe hartelyke dankzegginge zyn: en roept met hart en mond geduurig ja al zingende, Psalm 115. 1. Niet ons, o HEERE, niet ons, maar uwen Naam geeft Eere. Denk ondertusschen hoe eigenliede, het overblyfzel is van onze verdorven natuur, zo dat de nood meer aanzet tot bidden, als de weldaad gewoonlyk tot danken aanspoort: weest daar het meest over bekommert,

II.B. mert, hoe gy die groote genade, door een ootmoedigen wandel, tot verheerlyking van God zult beandwoorden. Laat Jehiskia uw tot een Vuurbaak in zee verstrekken, die niet tegenstaande, God hem na ziel en lighaam zo wonderbaar genesen had, en om zyn geloof te sterken, zulk een nooit gehoort Wonder gedaan had, gene vergeldinge dede, na de weldaad aan hem geschiet: dewyl zyn herte hem verhief; waarom over hem, Juda en Jerusalem, een groote toornigheid kwam! 2 Chron. 32: 25.

Zo gy dankbaar zyt aan Godt, zult gy ook de regte en verwagte dankbaarheid aan uwe weldoenders bewyzen; en daar toe bid geduurig, dat de Heere, nog grooter genade aan uw mag schenken, op dat zy nooit beschaamt worden in hunne verwagtinge, nog van hunne liefde berouw hebben: en zo zulk een wonder geval meerder gebeurde (en ach dat God dit gave) hunne harten, niet toegesloten, maar weder geopent worden. Vergeet ondertusschen niet, uwe Vleeschlyke Broeders, ja uwe Kerkkinderen, die gy in die Synagoge des Zatans gelaten hebt; gelyk ook uwe vleeschlyke, so wel als die lieve spruyten, die gy uit deze Christinne gewonnen hebt: God verwagt dit boven alle van uw, denk daartoe veel aan Paulus Teerhartig bestaan. Rom. 9: 1-3. en 10: 1.

Moet gy als een goed krygsknegt J. C. verdrukkinge lyden? houd u daarom niet vreemd, denk dat een Discipel, niet beter is als zyn meester! verblyd uw over die eere, die God u aandoed, dat gy weerdig geagt word, om zynent wille smaatheid te dragen; errinnere uw, dat de Heelmeester Israëls, die

II.B. die, in vorige Tyden gebruykt heeft als bittere medicyne, om den kranken van Hoogmoed te genezen; en ook om uw klein te houden, en dat die uwe opregtigheid meer zal openbaar maken; ja dat zal uw meer doen groeijen, gelyk het Camillen kruyd; en gy zult gelegentheid krygen, om zagtmoedigheid en liefde tot uwe vyanden te oeffenen.

Laten alle die ſonderlinge blyken, dat God met u geweest is, uw dagelyks ſterken, in wat poste gy komt, en dat God uw geloove, als gy wagtedet en des Heeren weg hieldet, nooit beſchaamt, maar boven bidden gedaan heeft, zo zult gy zo veel genade na des Heeren beloften ontfangen, ja meer als gy gelooft te zullen ontfangen, na het zeggen van den oude Cyprianus.

Zo God uw dienst zegent (daar ik my hartelyk in zal verblyden) en veele uw by de ſlippe grypen, ziet dan wel toe, dat zy Christus niet uit het oog verliezen! kleeven zy u te vleeſchlyk aan, zegt dan met ernst; ik ben ook een mensch, kleeft Christus aan!

Blyft by de eenvoudigheid, die in Christus Jeſus is; wist gy die blaam uit, als of alle Jooden, bove andere bedrieglyk zyn: laat elk die met uw omgaat, in zyn harte zeggen, dit is Nathaneël, een Israëliet, in wiens geest geen bedrog is.

Hoe het ook met u en uwe dienst gaat, (want Gods weg is in de Zee, en zyn pad in diepe wateren) de Heere die met u geweest is, zal verder met u zyn, en gy ſult Gode een goede Reuk van Christus zyn, zo wel, in de gene die verlooren gaan, als in die behouden worden!

Ik ſluite met deſe korte bede, dat die God, die

II.B. die uw tot een wonder van deze Eeuwe, ook op dezen dag des Heere gestelt heeft, verder aan U zyne genade wonderbaar make, ja vergroote! Hy make uwe Hulpe tot een gezegende Herderin, en uwe drie lieve Soonen, tot Eykenbomen der geregtigheyd! op dat het Nageslagt in de andere Eeuwe, ja ook nog in deze, mag zeggen, ook door dien Joodsche man! dien Christelyke *Christiaan Salomon Duitsch*, is Gods Huys gebouwt, verciert, en gestelt tot een Lof op aarde! zo doe de Drieëenige God! en zo doe Hy daar toe! Amen

HALLELUJAH.

DRUKFOUTEN.

In de Predicatie over Zach. VIII: 23.

Pag.	*Reg.*	*staat,*	*lees,*
16	14	schen gevoegt hebben.	(*der*) 'er tusschen gevoegt hebben.
17	10	Heyrschare	Heyrscharen.
18	31	Roepingen	Roepinge
	32	vs. 20, 23.	vs. 18, 20.
21	12	slippen	slippe, (en die veel)
	35	Roepingen	roepinge.
22	18	overnoemingen	overnoeminge
24	onderste.	myn tienmaal	myn loon tienmaal.
25	24	roeden,	Roede
	26	vermen	verwe
	36	al sulke,	als sulke
26	15	die Israëliten,	die Israëliten, dus
28	14	die, moet uitgeschrapt,	is te veel.
29	31	der Heyden	der Heydenen
33	13	Apostele	Apostelen
34	4	begeven	gegeven
37	32	herhalinge	herhalingen.
38	36	hunne harte,	hunne harten
40	2	om de,	om den
42	36	in 't enkelvoud,	een enkelvoud.
45	9	in hun	in hunnen
47	19	van de zegen,	de zegen